

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

**Ригидност (негъвкавост)
на реалните работни заплати
и избор на паричен режим**

**Николай Неновски
Дарина Колева**

Май 2001 г.

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

DP/18/2001

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

Редакционен съвет:

Председател: Гарабед Минасян

Членове: Румен Аврамов

Георги Петров

Секретар: Людмила Димова

© Българска народна банка, май 2001 г.

ISBN 954 – 9791 – 46 – 7

Одобрено за издаване на 2 февруари 2001 г.

Отпечатано в Полиграфична база на БНБ.

Материалите отразяват гледищата на своите автори и не ангажират позицията на БНБ.

Мненията си изпращайте до:

Отдел „Печатни издания“

Българска народна банка

пл. „Княз Александър Батенберг“ № 1

1000 София

Тел.: (+ 359 2) 9145 1351, 9145 1271, 981 1391

Факс: (+ 359 2) 980 2425, 980 6493

e-mail: Dimova.L@bnb.org

www.bnb.bg

Съдържание

Значение и структура на изследването	5
Пазарът на труда и изборът на паричен режим	6
Теоретични аспекти на източниците на ригидност на пазара на труда при преходна икономика	12
Емпирични изследвания на ригидността на пазара на труда	20
Изследванията на Васил Цанов	20
Построяване на индекс на ригидност на реалните работни заплати и неговото приложение преди и след въвеждането на ПС в България	21
VAR модел за оценка на влиянието на безработицата и негъвкавостта на реалните заплати върху поведението на фискалния резерв, резервните пари и лихвения процент (след въвеждането на ПС)	29
Панелен модел, показващ реакцията в динамиката на заетост, на измененията в реалните работни заплати за периода Г'98 – XII'99 в 38 отрасли (форма В4026)	32
Връзка на заплатите в частния и публичния сектор	34
Някои институционални акценти при формирането на работните заплати в България	36
Интегрирането на България в европейското парично пространство и въвеждането на еврото – средство за решаване на проблема за кредитбилността на ПС и повишаване на гъвкавостта на ПТ	39
Кратко припомняне на дискусиата за оптималните парични зони (ОПЗ)	39
Приемането на еврото и пазарът на труда в България	42
Заклучение	46
Приложения	49
Приложение 1. Панелен модел 1	49
Приложение 2. Панелен модел 2	50
Приложение 3: Панелен модел 3	50
Литература	54

РЕЗЮМЕ. ИЗСЛЕДВАНЕТО СЕ СЪСТОИ ОТ ТЕОРЕТИЧЕН И ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ НА ПАЗАРА НА ТРУДА В БЪЛГАРИЯ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ПАРИЧНИЯ РЕЖИМ. ТЕОРЕТИЧНАТА ЧАСТ ОБХВАЩА ИЗУЧАВАНЕ НА ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ПАЗАРА НА ТРУДА И ПАРИЧНИЯ РЕЖИМ, АНАЛИЗ НА ИНТЕГРИРАНЕТО НА ЗАПЛАТИТЕ В ДИНАМИКАТА НА ВАЛУТНИЯ КУРС, КАКТО И В НЯКОИ ОСНОВНИ МАКРО-ИКОНОМИЧЕСКИ ТЪЖДЕСТВА. ПРЕДСТАВЕНИ СА ИЗТОЧНИЦИТЕ НА НЕГЪВКОВОСТ (РИГИДНОСТ) НА ПАЗАРА НА ТРУДА ПРИ ПРЕХОДНА ИКОНОМИКА. ЕМПИРИЧНАТА ЧАСТ СЪДЪРЖА ПОСТРОЯВАНЕ НА ИНДЕКС НА РИГИДНОСТ НА РЕАЛНИТЕ РАБОТНИ ЗАПЛАТИ (ИЗУЧАВАНЕ НА НЕГОВАТА ДИНАМИКА И СРАВНЯВАНЕТО МУ СЪС СТРАНИТЕ ОТ ЕС), ИКОНОМЕТРИЧНА СИМУЛАЦИЯ НА ГЪВКОВОСТТА НА РЕАЛНИТЕ РАБОТНИ ЗАПЛАТИ ЧРЕЗ VAR МОДЕЛИ, ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОТРАСЛИТЕ С ГЪВКАВИ И РИГИДНИ ЗАПЛАТИ ЧРЕЗ ПАНЕЛЕН МОДЕЛ И ДР. НАПРАВЕН Е КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА ТЕОРИИТЕ ЗА ОПТИМАЛНИТЕ ПАРИЧНИ ЗОНИ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ТРУДОВИЯ ПАЗАР, КАКТО И АНАЛИЗ НА ВРЪЗКАТА МЕЖДУ БЪДЕЩОТО НИ ИНТЕГРИРАНЕ В ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРИЧЕН СЪЮЗ И СЪСТОЯНИЕТО НА ПАЗАРА НА ТРУДА.

JEL classification: E4, J3, P3.

Николай Неновски е началник-отдел „Монетарни и финансови изследвания“ в дирекция „Икономически изследвания и прогнози“ на управление „Банково“ на БНБ и преподавател в УНСС, катедра Финанси, доктор по икономика, e-mail: nenovsky.n@bnbank.org, nenovsky@mail.netplus.bg.

Дарина Колева е икономист в същия отдел в БНБ, e-mail: koleva.d@bnbank.org. Авторите благодарят на Francesco Lippi (Banca d'Italia) и Васил Цанов (Икономически институт при БАН).

Значение и структура на изследването

В средата на 1997 г. в България бе сменен радикално паричният режим, като от дискреционна централна банка (ЦБ) и плаващ валутен курс се премина към паричен съвет (ПС) и режим на фиксиран валутен курс. Обсъждането на стратегията за присъединяване на България към Европейския паричен съюз (ЕПС) и бъдещото въвеждане на еврото¹ логично поставят въпроса за предварително необходимите условия, които да улеснят процесите на интеграция. Състоянието и динамиката на пазара на труда е интересна и малко използвана гледна точка при изследване на институционалните смени на паричния режим в България. В същото време в ЕС и в другите страни – кандидат-членки, се води активна дискусия за реформиране и либерализиране на пазара на труда (ПТ) от гледна точка на ЦБ, паричната политика, режима на валутен курс и въвеждане на общите европейски пари (вж. например *Calmfors, L. (1998, 1998a); Viñals, J., J. Jimeno (1998); Berthold, N., R. Fehn, E. Thode (1999); Soltwedel, R., D. Dohse, C. Kriegel-Boden (1999); Ferenczi, B. (1999); Cukierman, A., F. Lippi (1999, 1999a); ECB (2000); BIS (2000)*). Все повече се счита, че негъвкавият пазар на труда е един от основните проблеми на страните-членки на ЕС, както и на страните – кандидатки за присъединяване. Не случайно в доклада на комитета на министрите на финансите и министрите на икономиката на страните от ЕС (ECOFIN) от 7 ноември 2000 г., отнасящ се до съвместимостта на валутните режими на страните в преговори с ЕПС, се казва: „Режимите, основани на фиксирани валутни курсове, включително на парични съвети, могат да бъдат консистентни (*sustainable*) единствено при малки и отворени икономики със значителна гъвкавост на заплатите и цените, стриктна фискална дисциплина и стабилна финансова система“².

Основната задача на настоящото изследване е анализ на връзката между паричния режим и състоянието на ПТ на примера на България. Въпреки че ригидността³ на ПТ не се свежда изцяло до ригидност на реалната работна заплата, изследването

¹ В действителност рано или късно България ще въведе еврото (тук ние не се интересуваме кога ще стане това).

² ECOFIN (7.XI.2000, р. 3).

³ *Rigidity* може да бъде преведено на български като „негъвкавост, статичност, неподвижност“. Въпреки това считаме, че най-подходящо е използването на термина „ригидност“, защото той притежава по-различно информационно значение от посочените български понятия.

на последната е основно поле на теоретичния и практическия дебат. Затова ще акцентираме върху поведението на реалните работни заплати.

Статията е организирана по следния начин: във втора част е дадена кратка аналитична интерпретация на връзката между гъвкавостта на ПТ (преди всичко реалните работни заплати) и твърдостта на паричния режим. Специален акцент е поставен върху гъвкавостта на ПТ за доброто функциониране и кредитбилност на ПС. В трета част е направен обзор на източниците на ригидност на ПТ и най-вече на реалните работни заплати при преходната икономика. Емпиричните изследвания на ригидността на ПТ са представени в четвърта част. Построен е индекс на ригидност на реалните работни заплати по методологията на *Layard, R., S. Nickell, R. Jackman* (1991) и е представена неговата адаптация от *Viñals, J., J. Jimeno* (1996, 1998) и прилагането му към развитите страни. Изследвана е връзката между безработицата и реалните работни заплати, както и тяхното въздействие върху поведението на фискалния резерв, резервните пари и лихвения процент. Изказана е хипотеза за връзката между заплатите в публичния и в частния сектор. В пета част разглеждаме взаимното влияние между въвеждането на еврото и ПТ. В последната част освен изводите представяме и някои практически предложения за либерализация на ПТ като предварително условие за интегриране на България в ЕПС и преминаването към общите европейски пари.

Пазарът на труда и изборът на паричен режим

Връзката между ПТ и паричния режим⁴ е двустранна⁵. От една страна, състоянието на ПТ (степената на гъвкавост) е важна

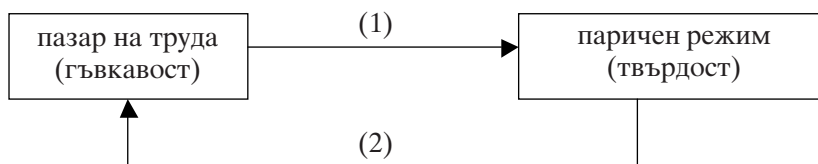
⁴ Ние разглеждаме паричния режим като формална страна на институционалната система на парите. Следвайки традиционното определение за институционална система (*North, D.*, 1990), ние считаме, че институционалната система на парите (търсене и предлагане на пари) може да се сведе до три компонента: паричен режим (съвкупност от формални правила), неформални правила и механизъм за налагане на формалните и неформалните правила. От изключително значение е ролята на неформалните институции в цялостната структура на институционалната система. В настоящото изследване ние обаче се ограничаваме до формалните правила (в случая ПС).

⁵ Вж. представянето в схематичен вид на взаимодействието между паричната политика (дискреционна банка) и исканията на синдикатите, направено от *Неновски, Н.* (1991), както и емпиричната проверка на връзката между безработицата и инфлацията в европейските страни в: *Nenovsky, N., K. Schram, M. Ziad* (1993/1994).

предпоставка при избора на паричен режим и фактор при институционалната промяна на парите, а от друга – налагането на определен паричен режим (по-мек или по-твърд) оказва обратно влияние върху степента на гъвкавост на ПТ. Имайки предвид последната обратна връзка, изборът на паричен режим може да се разглежда като инструмент за повишаване гъвкавостта на реалната икономика (в случая ПТ). Традиционно се счита, че колкото по-гъвкав е ПТ, толкова по-твърд паричен режим може да бъде избран (теориите за оптималните парични зони), а в последните години бе изказана хипотезата, че колкото по-твърд е паричният режим, толкова гъвкавостта на ПТ е по-голяма (Borjas, G., 2000)⁶.

Фигура 1

ПАЗАР НА ТРУДА И ПАРИЧЕН РЕЖИМ

Основният проблем при взаимодействието между ПТ и паричния режим се състои в съществуването на времеви интервал между (1) и (2), през който нарастването на безработицата засилва изкушението към инфлация и девалвация, и ако не бъдат взети структурни мерки за повишаване гъвкавостта на ПТ, това може да доведе до крах на вече избрания твърд паричен режим (да се премине към по-мек негов вариант). Оттук е и необходимостта за съпътстваща либерализация на ПТ при въвеждане на твърд паричен режим, която, от своя страна, да доведе до още по-твърд паричен режим и т.н. В този ред на мисли може да се изкаже хипотезата за две спираловидни многоравновесни динамики на съотношението паричен режим – ПТ в двете посоки (твърд паричен режим → гъвкав ПТ и мек паричен режим → ригиден ПТ).

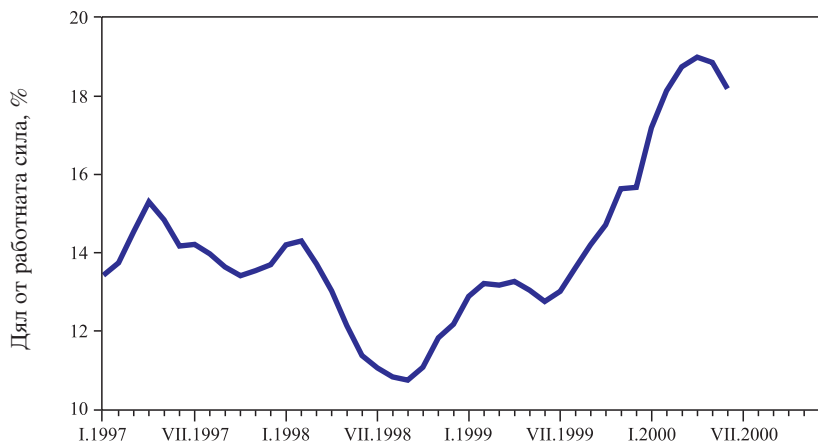
⁶ Borjas, G. (2000) доказва емпирично тази зависимост, като разглежда връзката между ПТ и паричния режим (сведен до плаващ, фиксиран курс или доларизация), използвайки за пример Мексико.

В традиционната макроикономика значението на ПТ за паричния режим може да се изведе и от *проблема за доверието и кредитбилността на паричния режим*. Колкото по-гъвкав е ПТ, толкова по-високо е равновесното ниво на безработица и толкова по-тежък е проблемът за доверието в паричните власти. В такава ситуация инфлацията също е по-висока, защото времевата неконсистентност (*time inconsistency*) на паричните власти е по-силно изразена – те биха спечелили повече от девалвация и парична експанзия⁷. Проблемът за кредитбилността става значително по-остър при режим, основан на фиксиран валутен курс, а най-вече в режим на ПС, при който ограниченията за девалвация са по-големи. Затова и състоянието на ПТ придобива решаващо значение за стабилността на ПС.

Защо това е така? Нека опростим нещата и сведем *каналите за уравнивяване на икономиката до четири*: валутен курс, пазар на труда, бюджетна политика и парична политика. В режим на ПС остават единствено бюджетната политика и гъвкавостта на ПТ. Според емпиричното изследване на *Berthold, N., R. Fehn, E. Thode* (1999), осъществено за страните от ЕС, колкото по-ригидни са реалните заплати, толкова по-големи са бюджетният дефицит и вътрешният дълг. Тъй като бюджетната политика при ПС има ограничения, продиктувани от необходимостта да се поддържа бюджетно равновесие, с цел да не се застраши фиксираният курс (чрез изчерпване на валутните резерви), то основен заместител на движенията във валутния курс става гъвкавостта на ПТ. Тя може да се сведе до гъвкавост на обемите – динамика на работната сила (N), и гъвкавост на цените – динамика на реалните работни заплати. Ако реалните работни заплати (W/P) са гъвкави, то безработицата се абсорбира и не заплашва стабилността на фиксирания курс. Ако обаче това не е така (както е в повечето случаи), то безработицата става основна заплаха за стабилността на ПС. На графика 1 се вижда нарастващият тренд на дела на безработните след въвеждането на ПС в средата на 1997 г.

⁷ Според някои нови изследвания гъвкавостта на реалните заплати, безработицата, степента на синдикираност, начините за формиране на заплатите трябва да бъдат отчитани при провеждане на паричната политика и да се вземат предвид при съставяне на оптималния контракт на ЦБ (*Cukierman, A., F. Lippi, 1999, 1999a, Lawler, P., 2000*).

Графика 1

ДИНАМИКА НА БЕЗРАБОТИЦАТА
(ЯНУАРИ 1997 – ЮНИ 2000)

В своя игрови модел за кредитбилност⁸ на ПС *Rivera-Batiz, L., A. Sy* (2000) предполагат, че паричните власти са пред избор „девалвация или безработица“, като отклонението от естественото ниво на безработица е видяно като аргумент във функцията на загуба на правителството⁹. Хистерезисът на безработицата е разгледан като един от основните детерминиращи параметри при определяне на резултата от играта между правителството (паричните власти) и икономическите агенти и определящ напускането или не на нивото на фиксиране на валутния курс (както и системата на ПС). Шокаът, който е симулиран в този модел, е шок, идващ от ПТ. Въпреки теоретичните критики, които могат да бъдат отправени към избраната от авторите дилема „девалвация или безработица“, практиката на съществуващите ПС показва, че безработицата е в действителност една от основните заплахи за стабилността на ПС, или на режими, основани на фиксиран курс.

⁸ Засега съществуват малко публикации, опитващи се да моделират ПС чрез теорията на игрите като своеобразно продължение на игровите модели за анализ на фиксираните валутни курсове (*Obstfeld, M.*, 1996). Освен посочения модел на *Rivera-Batiz, L., A. Sy* (2000), *Ho, C.* (1999) също прави опит за игрови модел на атака по ПС, като използва модела на банкова паника в традицията на *Diamond – Dybvig*. Идеята за моделиране на атака по ПС бе изложена в *Nenovsky, N., K. Hristov, B. Petrov* (1999), но не бе формализирана.

⁹ Loss function, fonction de perte.

Да погледнем как стоят нещата от страна на механизма за уравнивяване на ПС. Известно е, че важна съставна част от *автоматичния механизъм на уравнивяване при ПС* е движението на реалните доходи на икономическите агенти като съставна част от съвкупното търсене. Например при съкращаване на паричното предлагане (идващо от дефицит на платежния баланс) е нужно свиване на доходите на населението, с цел да се съкрати паричното търсене, което да понижи ценовото равнище и подобри конкурентоспособността на икономиката в режим на фиксиран валутен курс. Ниската инфлация и по-слабите колебания в цените при ПС дават възможност за по-добро четене на сигналите, идващи от измененията в номиналните заплати, и по-добро стиковане (*matching*) на търсенето и предлагането на труд.

Връзката между *заплатите и производителността* придобива особено значение при режим на фиксиран курс, защото едно от най-често срещаните обвинения е за надценяването на курса и влошаване на текущата сметка. Ако с e_r обозначим реалния валутен курс, с e номиналния в пряка котировка, с p равнището на цените, с q производителността, а с w номиналните заплати (като * означава нивото на съответната променлива в чужбина), и всички променливи се вземат в логаритъм, то имаме следните зависимости:

$$e_r = e + p^* - p \quad (1)$$

$$p = w - q \quad (2)$$

$$p^* = w^* - q^* \quad (3)$$

И като цяло реалният валутен курс може да се изрази така:

$$e_r = e + (w^* - q^*) - (w - q) = e + w^* + q - w - q^* \quad (4)$$

От уравнение (4) се вижда, че реалният валутен курс поевтинява, т. е. $e_r \uparrow$ расте заедно с нарастването на номиналния курс, заплатите в чужбина и производителността в страната и – обратно, поскъпва, когато нарастват номиналните заплати в страната и производителността в чужбина. Нужно е също така да се разграничава в търгуемия и в нетъргуемия сектор съотношението „производителност/заплати“ (за да се отчете Ефектът *Balassa–Samuelson*). Известно е, че заплатите в нетъргуемия сектор имат тенденция да се изравнят с тези в търгуемия, въпреки, че производителността там е относително по-ниска. Когато заплатите не са гъвкави, Ефектът на *Balassa–Samuelson* се засилва. Така част

от растежа на заплатите не се обосновава от нарастване на производителността и това води до по-бързо надценяване на валутния курс (Nenovsky, N., V. Yotzov, K. Hristov, 2000)¹⁰.

Възможно е да свържем *количествената теория за парите* (в която представяме дохода като сума от потребление, инвестиции, публични разходи и нетен износ) и уравнение (2), което обяснява цените чрез динамиката на заплатите и производителността. След елиминиране на цените получаваме следната комплексна връзка за определяне на заплатите:

$$m + v = y + p \quad (5)$$

$$y = c + i + g - t + x - imp \quad (6)$$

$$w = m + v + t + imp + q - c - i - g - x, \quad (7)$$

където

m е паричната маса,

v – скоростта на парите,

t – данъците,

imp – вносът,

i – частните инвестиции,

g – правителствените разходи

x – износът (променливите са взети в логаритъм).

Вижда се, че номиналните заплати нарастват заедно с увеличаването на паричната маса, скоростта на парите, вноса, данъците и производителността и намаляват заедно с нарастването на потреблението, инвестициите, правителствените разходи и износа.

¹⁰ Интересното усложнение при анализиране на надценяването на валутния курс дава една много често използвана зависимост от теорията на пазара на труда – *efficiency wage theory*. Тя се състои в теоретичната хипотеза за наличието на положителна връзка между заплатите и производителността. Според редица емпирични изследвания заплатите, които максимизират производителността на работниците и минимизират тяхното опортюнистично поведение, са над равновесните в неокласическия модел. Съществува функция на усилия на работниците, според която по-високите заплати стимулират работниците, привързват ги към фирмите и ги карат по-малко да се синдикират. Това е едно от обясненията на въпроса, защо уравновесяванията в резултат на изменения в търсенето на труд се извършват чрез броя на заетите, а не чрез заплатите. Ако разсъждаваме в рамките на българската парична система, може да се окаже, че заплатите, които са под естественото си ниво, задържат производителността и по този начин водят до по-бързо надценяване на фиксирания валутен курс. Разбира се, това е една теоретична хипотеза и са нужни емпирични анализи, за да се определи нивото на заплатите, при което функцията на усилие на работниците приема своя максимум. Горните зависимости водят до изменение на уравнение (4), което приема формата:

$$e_r = e + w^* + q(w) - w - q^*(w^*). \quad (4')$$

Да разгледаме източниците на ригидност на ПТ в преходните икономики и в случая на България.

Теоретични аспекти на източниците на ригидност на пазара на труда при преходна икономика

Още в самото начало на реформите в бившите планови икономики в повечето теоретични модели бе отчетена *водещата роля на ПТ* както в частта на финансовата стабилизация (нарастването на заплатите да не е по-голямо и дори да е по-малко от прираста на производителността), така и в реструктурирането на реалната икономика (работниците да се пренасочат към тези производства, в които производителността позволява растеж на заплатите). Ясно беше, че ПТ ще абсорбира голяма част от промените и преди всичко промяната на собствеността и закриването на губещите и неефективни производства, промените в производителността, както и че ще определи възможностите за растеж. Поради тази причина голяма част от теоретичните и емпиричните модели на прехода се свеждаха до моделиране в една или друга форма на динамиката на различните потоци на ПТ, като към тази носеща конструкция се добавяше един или друг елемент от паричните променливи, валутните курсове, платежния баланс и др. (между многобройните публикации вж. тези на *Layard, R.* (1991, 1994); *Coricelli, F., G. Milesi-Ferretti* (1993); *Aghion, P.* (1993); *Wyplosz, C.* (1993); *Chadha, B., F. Coricelli, K. Krajnyák* (1993); *Garibaldi, P., Z. Brixiova* (1997). Особен интерес представляват разработките на Оливие Бланшар, който в книгата си (*Blanchard, O.,* 1997) прави синтез между динамиката на ПТ и цялостния процес на трансформация в Централна и Източна Европа (ЦИЕ).

Да си представим икономическата система като пирамида, в основата на която е фирмената система, върхът ѝ е фискалният и паричният режим, а средната част на пирамидата – ПТ. При липса на политическа и икономическа воля да се реструктурира фирмената организация твърдият паричен режим би влязъл в противоречие с тези микроикономически основи, ако не се либерализира пазарът на труда. Ако ригидностите във фирмената организация се съпътстват от ригидности на ПТ, то това трябва да бъде компенсирано от мек и дискреционен паричен режим и ЦБ. Въвеждането *от горе надолу* на по-строги форми на парични режими (като нап-

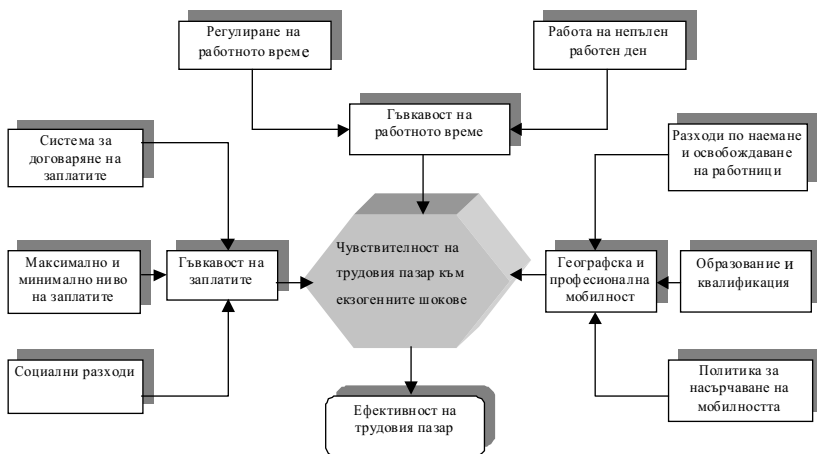
пример ПС в България) беше своеобразна обратна институционална реакция, която целеше паричните ограничения да се разпространят по цялата верига надолу, и форма на натиск върху ПТ, за да може той да се либерализира. Бързото нарастване на безработицата след въвеждането на твърдите парични режими е косвено доказателство за онази ригидност на заплатите, която се е криела през цялото време на меки парични ограничения.

От конвенционалната макроикономика е известно, че ПТ е един от основните източници на негъвкавост в икономическата система¹¹. В широк смисъл *гъвкавостта на ПТ* се разбира като възможност за постоянно уравновесяване на заплатите и заетостта в зависимост от търсенето и предлагането на труд по сектори на икономиката и по категории заети. На по-конкретно равнище на анализ гъвкавостта на ПТ има различни измерения: гъвкавост на общото ниво на реалните заплати, на относителните реални заплати, на работното време, на трудовите договори и изобщо трудовото законодателство, географска мобилност на работниците и др. (вж. например *Soltwedel, R., D. Dohse, C. Kriegel-Boden*, 1999 и фиг. 2). Според някои икономисти реалните заплати са гъвкави, когато безработицата упражнява силен натиск върху равновесните заплати (*Berthold, N., R. Fehn, E. Thode*, 1999).

Механизмите на гъвкавост имат дълбоки микроикономически корени, които се крият във възможността работодателят и работникът сами и доброволно да сключат трудов договор в зависимост от своите предпочитания и очаквания. В този смисъл свободата на сключване на договорите и равнопоставеността между двете страни (разглеждана като доброволност) е основа на гъвкавостта на ПТ. Само при тези условия бизнесът би намерил онова ниво на търсене на труд, което най-добре отговаря на търсенето на неговата продукция, а работниците ще предлагат такова количество труд, което съответства на техните разходи. В идеалното състояние на равновесие динамиката на реалните заплати трябва да е тясно обвързана с тази на производителността на труда. Стабилната структура на *относителните заплати* също е от важно значение. Всяко нейно нарушение чрез социални помощи, помощи при безработица и политика на заетост водят

¹¹ Вж. например популярната интерпретация в светлината на теорията за неравновесието от началото на 80-те години, направена от *Malinvaud, E.* (1980, 1983, 1991).

ФОРМИРАНЕ ГЪВКВОСТТА НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Източник: Dohse, D., C. Krieger-Boden, 1998, p. 49.

до диспропорции, неефективност и преразпределение на доходи и ресурси. Доходите и в частност заплатите могат да се разглеждат като своеобразни цени, информационни сигнали за пренасочване на ресурсите в стопанството.

Основните *причини за ригидност на ПТ* са добре изучени (вж. обзора, направен от *Romer, D. (1997)* и *Perrot, A. (1998)*) и са свързани с отклоненията от основните Валрасови постулати на равновесия – асиметрията на информация¹² и стратегическото поведение на фирмите и работниците¹³. Така в една или друга

¹² Асиметрията на информация в посткомунистическите страни е още по-силно изразена, защото беше наследена системата на планиране на трудовите ресурси и заплатите, напълно откъсваща пазара на труда от неговото оптимално състояние. Това настоящо състояние на трудовия пазар е пример за конфликт между формални институции (трудова законодателство и др.) и неформални институции на трудовите отношения, наследени от комунизма.

¹³ На конкретно ниво непосредствените причини се проявяват в опортюнистичното поведение на работещите (вж. например класическата статия на *Shapiro, C., J. E. Stiglitz (1984)*, поведението на ефективните заплати (*efficiency wage*), наличието на имплицитни контракти (т. е. на дългосрочна връзка между предприятията и работещите), на сложна връзка между постъпващи и напускащи ПТ работници, на наличието на хистерезис в поведението на безработицата, както и на трудности в стиковането на свободните места с търсещите работа (изразени от кривата на Бевъридж или в т. нар. модели на търсене и стиковане (съгласуване) – *search model* и др.

степен се намират обяснения на отклоненията от естественото ниво на безработица. Последното обаче е функция преди всичко от институционалната структура на ПТ, в която влизат степента на синдикираност, структурното ниво на преговори между работници и работодатели (фирма, отрасъл, национално ниво)¹⁴, системата за социална защита (минимална работна заплата, социално осигуряване, помощи при безработица, пенсионно осигуряване, здравно осигуряване), данъчната система, размерите на скритата икономика и др. (вж. *Layard, R.* (1991); *De La Rica, S., T. Lemieux* (1993), *Garibaldi, P., Z. Brixiova* (1997); *Blanchard, O., L. Katz* (1999)¹⁵.

¹⁴ Въпросът за *оптималното структурно ниво на формиране на работните заплати (wage setting, wage bargaining)* все още теоретично не е решен, но има вече емпирично доказани зависимости. Счита се, че определянето на заплатите на междинно ниво – отрасъл – е най-неефективно (такава е практиката във Франция, Германия, Италия, Испания, Холандия). Неефективността на междинното определяне на заплатите е изследвана в класическата статия на *Calmfors, L., J. Drifill* (1988). Според авторите в този случай заплатите се откъсват най-значително от производителността на труда и от основните макроикономически параметри. На ниво отрасъл конкуренцията е най-ниска, а и възможностите макроикономическите последици да се включат в трудовите договори са най-малки. Споделяйки мнението на тези икономисти, ние твърдим, че най-подходящо е децентрализираното формиране на заплатите (на ниво фирма), тъй като то най-добре отчита спецификата на всяко работно място. Такава е практиката в САЩ и в Канада (*Blanchard, O., L. Katz*, 1999). Подобно предложение за децентрализирано определяне на заплатите в ЕС е направено в доклада на OECD (1998). Съществува обаче друга група икономисти (преди всичко от Европа), които твърдят точно обратното – децентрализираното ниво води до голяма ригидност, защото не се отчитат основните макроикономически показатели. Това не е така при формирането на заплатите на национално ниво (*Layard, R.*, 1991). Според нас формирането на заплатите на национално ниво (каквато е практиката в страни като Австрия, Белгия, Португалия, скандинавските държави) има разрушителни последици за процесите на уравнивяване в мрежата на относителните заплати и води до по-сериозна структурна безработица. Това е така защото относителните заплати имат роля, подобна на относителните цени, и те служат като основни информационни сигнали за фирмите и работниците (стара идея на Лудвиг Мизес). Според редица анализи на BIS, възможно е ЕПС и въвеждането на еврото да принудят преговорите между работодатели и работници да се движат към централизация на ниво ЕС или да засилят формирането на заплатите на ниво фирма (BIS, 2000). *Soltwedel, R., D. Dohse, C. Krieger-Boden* (1999) твърдят, че тази тенденция вече е започнала.

¹⁵ Интересно поле за анализ би било изследването на ПТ като форма на конфликт между формалната, официалната институционална структура на този пазар и неформалната институционална структура (традиции, обичаи и др.).

Друг подходящ теоретичен подход за обяснение на проблеми на ПТ в ЦИЕ и в частност на България е *подходът на дуалните и сегментирани ПТ*¹⁶.

За разлика от моделите за развиващите се страни, в които се предполага миграция в посока от първичния (т. нар. градски) към вторичния (т. нар. селски) сектор и съответно уравнивяване, нещата в ЦИЕ стоят по друг начин. Движението от първичния към вторичния сектор и обратно е много слабо и това е едно от обясненията за наличието на значителна официална безработица. Много голяма част от населението, наследило определени навици и норми на поведение от социализма предпочита по-скоро да не работи, отколкото да участва в ПТ на вторичния, ниско заплатен и с по-силна конкуренция сектор. Нещата се усложняват и от наличието на много висшисти, които не могат да бъдат абсорбирани от първичния сектор и които също не желаят да работят във вторичния сектор. Би могло да се предположи, че при евентуална либерализация на движението на работна сила с ЕС, голяма част от безработните в България (дори тези, които не желаят да работят във вторичния сектор у нас) ще бъдат съгласни да работят във вторичния сектор на ЕС поради по-високите заплати. Увеличаването на предлагането на труд на този конкурентен пазар (ЕС) ще доведе до понижаване на заплатите и би се отразило добре и на бизнеса в еврозоната. Вероятността заети от

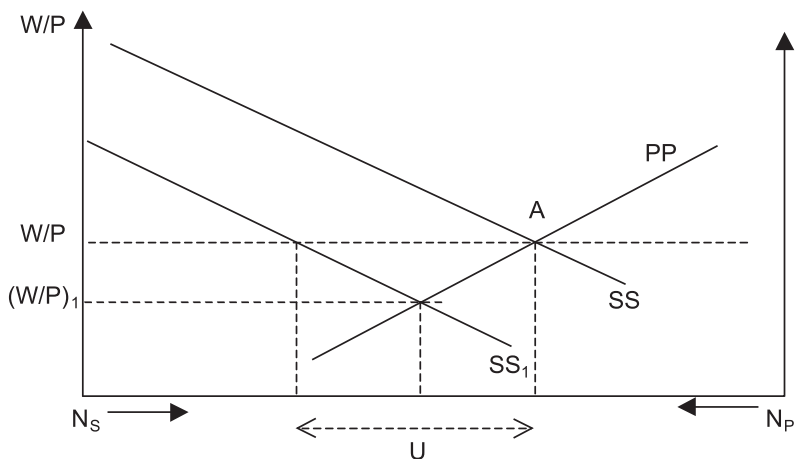
¹⁶ Основната идея се състои в това, че единен ПТ не съществува, а има множество пазари, като връзката между тях често е прекъсната и няма механизми за уравнивяване. Теорията на дуалните пазари, която е своеобразно продължение на анализите на ПТ в развиващите се пазари от 70-те години (*Harris, J., M. Todaro, 1970; Calvo, G., 1978*), различава два сектора – *първичен*, в който има високи заплати (над равновесните), стабилна заетост и перспективи за кариера, и *вторичен*, в който заплатите са ниски, има голямо движение на работна сила и няма перспективи за развитие. Първият сектор е представен от големите публични и частни корпорации и бюджетните учреждения (където се изисква висококвалифицирана работна ръка), докато вторият е типичен за дребния и средния бизнес (където се изисква по-ниско квалифицирана работна ръка). Вторичният сектор е конкурентен и има ниска безработица, докато първият е ригиден и пълен с асиметрия на информацията. Своеобразен трети сегмент са безработните, които идват главно от страна на първичния сектор. Връзката между секторите е прекъсната, защото съществуват голям брой индивиди, които предпочитат да са безработни и да изчакат да ги наемат в първичния сектор, отколкото да бъдат наети във вторичния сектор. Първичният сектор се характеризира с наличието на вътрешни пазари (*internal markets*) между работодателите и работниците, изразяващи се в наличието на имплицитни договори между тях (например договор за освобождаване на работниците при лоша конюнктура и обратното им наемане при добра конюнктура и др., каквато е практиката в САЩ).

първичния сектор в ЦИЕ да попаднат в първичния сектор на ЕС е малка. Така може да се предположи, че след разширяването на ЕС ще се оформят три сектора – първичен, който ще бъде привилегировано място за наети от ЕС, вторичен, в който ще се влее голяма част от първичния сектор на ЦИЕ, и третичен, който ще е типичен за наетите от ЦИЕ.

От особено значение при анализа на ригидността и неравновесията на ПТ в ЦИЕ е *динамичното взаимодействие между двата основни сектора* – реструктуриращ се (и приватизиращ се) държавен и формиращ се частен сектор. *Blanchard, O. (1997)* изгражда цялостен модел на общо равновесие, в който състоянието на ПТ в ЦИЕ (безработица и заплати) е отражение на различната скорост, с която се развиват държавният и частният сектор¹⁷. Според него безработицата (а също и резкият спад на БВП) може да се обясни с факта, че в началната фаза на реформата частният сектор е относително малък и не е способен да абсорбира разпада на държавния, което може да стане на един по-късен етап. Това е ефект от измененията в обема на частния сектор. Второто обяснение на безработицата е, че реалните заплати в държавния сектор не са гъвкави надолу и при премахване на субсидиите по-ниското търсене на труд от страна на държавните фирми води до съкращения при запазване на заплатите. Търсенето на труд от страна на частния сектор не се мени (а според *Blanchard* при определени условия дори се свива). Ако заплатите в държавния сектор биха били гъвкави надолу, то безработицата щеше да бъде преодоляна. Графически *Blanchard* илюстрира това така:

¹⁷ В своите модели *Blanchard* разглежда начините на влияние на помощите при безработица, вида на приватизация и др. върху ПТ и цялостния процес на реструктуриране. Според него зависимостите не са много ясно изразени. Следвайки теоретичното твърдение, че помощите при безработица увеличават безработицата, авторът разглежда ситуация, когато по-високите помощи при безработица биха стимулирали заетите в публичния сектор да поемат риска да реструктурират предприятията, защото знаейки, че ако останат безработни, ще получат по-добри обезщетения. Влиянието обаче на този процес върху частния е отрицателно и вероятността там да се намери работа намалява. Като цяло общият ефект не е ясен. Друга интересна връзка според автора е например следната. Заплатите в частния сектор зависят от печалбата на фирмата, а тя от своя страна зависи в голяма степен от заплатите. Имайки предвид, че с увеличаването на безработицата заплатата намалява, може да се твърди, че високата безработица стимулира създаването на работни места в частния сектор. Третата зависимост се състои във факта, че колкото по-голяма е безработицата, толкова по-трудно ще бъдат взети решенията за реструктуриране на държавния сектор.

ПАЗАР НА ТРУДА ПРИ ПРЕХОДНА ИКОНОМИКА
ПО BLANCHARD

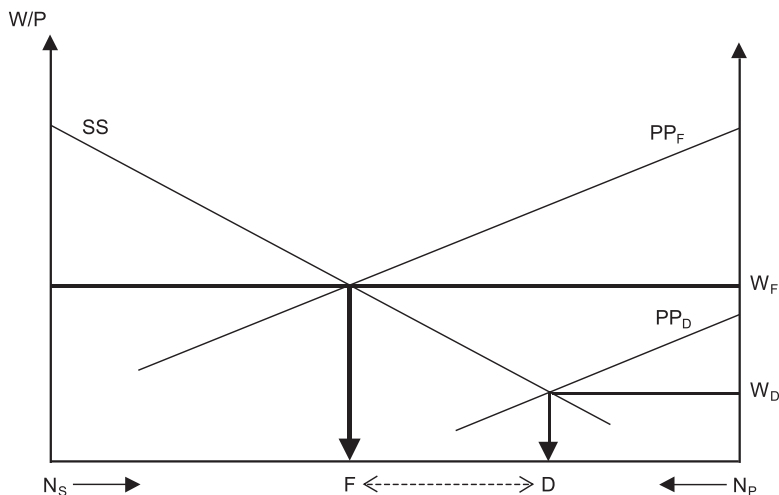

На хоризонталната ос е обозначена заетостта N . Заетостта в държавния сектор N_s расте от ляво надясно, а в частния N_p – от дясно наляво. Върху вертикалната ос е обозначена реалната работна заплата (W/P). Търсенето на труд в държавния сектор е описано от правата SS , а в частния – от PP . Преди началото на прехода официална безработица няма и равновесието се постига в точка A . След първоначалното премахване на субсидиите за държавния сектор търсенето на труд SS се свива, достигайки до SS_1 . Тъй като заплатите остават на същото ниво (W/P), а не се понижават до $(W/P)_1$, то възниква безработица U .

С цел да отчетем известния факт на разминаване между декларираните и фактическите заплати в частния сектор, което е характерно за България, ние изменяме графика 2. Декларираните заплати в частния сектор са значително по-ниски от тези в държавния, докато действителните са значително по-високи. Това разминаване е *de facto* нерегистрирано на доходи и дава изкривена представа за нивото на безработица в страната. Съществува механизъм на преливане на заетост от официалния към неофициалния сектор. Може да се предположи, че съществува голям дял *илюзорна*, квазибезработица, която се дължи на декларираните ниски заплати в частния сектор. Измененията са отра-

Графика 3

РАВНОВЕСИЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА ПРИ
ДЕКЛАРИРАНО И ФАКТИЧЕСКО ТЪРСЕНЕ
НА ТРУД ОТ СТРАНА НА ЧАСТНИЯ СЕКТОР
(МОДИФИКАЦИЯ НА МОДЕЛА НА BLANCHARD)

зени на графика 3. PP_F е фактическото търсене на труд от частния сектор, а PP_D е официалното, декларираното. Нивото на заплащане в държавния сектор е между фактическото заплащане в частния сектор и декларираното.

Участъкът $N_s F$ е официалната заетост в държавния сектор, а $N_p D$ е официалната, декларирана заетост в частния. FD е скритата заетост в частния сектор. Няма никакви ограничения работещите в сектора FD да се регистрират като безработни. По този начин при по-ниските декларираните заплати в частния сектор съществува илюзорна или фалшива безработица. Колкото по-бързо двете стойности (декларирана и действителна) се доближават, толкова по-бързо ще изчезне илюзорната безработица и този скрит механизъм на уравновесяване ще стане видим.

Важен акцент при анализа на ПТ в България е отчитането на динамиката и механизмите на *скритата икономика* (където трудовите отношения не са формално институционализирани), която по различни изчисления варира от 30% до 70% от БВП (вж. например *Nenovsky, N., K. Hristov, 2000*). Неофициалната икономика поглъща голяма част от трудоспособното население и е

своеобразен механизъм, буфер на уравнивяването на ПТ при наличието на негъвкавост в заплатите в официалния сектор. Скритата икономика например има определено влияние върху увеличаването на т. нар. резервационна заплата, т. е. тази заплата, при която за индивида е все едно дали е безработен. По този начин едновременното поддържане на илюзорна безработица и заетост в скритата икономика рефлектира в намаляване значението на тежестта на безработицата и на негъвкавостта на ПТ за стабилността на ПС и фиксирания курс.

В следващата част ще представим някои възможни начини за емпирични оценки и измервания на състоянието на ПТ в България.

Емпирични изследвания на ригидността на пазара на труда

Изследванията на Васил Цанов

Емпиричните измервания на ПТ в България не са много, но поредицата от разработки на Васил Цанов запълват голяма част от тази празнота. Комплексно моделиране на основните връзки на ПТ, както и построяването на общ модел е направен в *Цанов, В (1999)*. Анализът на изследването обхваща периода Г'91 – ХГ'97, като *de facto* край на периода застъпва началото на функционирането на ПС. Ето накратко изводите от анализа на В. Цанов от гледна точка на ригидността на ПТ.

- 1) ПТ в България се характеризира с наличието на неперфектна конкуренция, наследена от социализма;
- 2) съществува ефект на хистерезис (преди всичко в държавните предприятия) и инерция в заетостта;
- 3) съществуват трудности в процеса на съгласуване между търсенето и предлагането на труд (изведени от Кривата на Бевъридж). Това се дължи на слабо институционално развитие на ПТ, което влошава възможностите за количествено и качествено съгласуване;
- 4) предлагането на труд играе слаба роля в процеса на съгласуване;
- 5) заплатите се формират според очакваната инфлация;
- 6) производителността на труда няма съществен принос при обяснение на формирането на заплатите;

- 7) няма плавна връзка между движението на производствената активност и заетостта. Например през периода 1994 – 1995 г. заетите намаляват, докато производството расте, което говори според автора за съществуването на свръхзаетост (коригирана в по-късен период);
- 8) „очевидно, натискът, който равнището на безработица трябва да оказва върху спадането на работната заплата не е съществен. И тук може да се направи изводът, че пазарът на труда не участва във формирането на заплатите. Нейното определяне не е свързано с действието на пазарните сили, а по-скоро – на външни фактори (синдикати, административни мерки и др.)“ (Цанов, В., 1999, с. 138).

Като цяло изследването на Васил Цанов потвърждава хипотезата за негъвкавост (ригидност) на ПТ в България преди въвеждането на ПС.

Построяване на индекс на ригидност на реалните работни заплати и неговото приложение преди и след въвеждането на ПС в България

За да получим някаква относителна представа за негъвкавостта на ПТ в България, в настоящия параграф ще построим индекс на ригидност на реалните работни заплати в **държавния сектор**, предполагайки, че поради особеностите на прехода безработицата идва преди всичко от свиване на производството в държавния сектор. Това е свързано и с наблюденията ни, че ПТ в частния сектор е значително по-гъвкав от този в държавния.

Използваме методологията за изучаване на ригидността на реалните заплати, предложена от *Layard, R., S. Nickell, R. Jackman* (1991) и построения на тази основа от *Viñals, J., J. Jimeno* (1996, 1998) индекс на ригидност. Както е известно, връзката „реални работни заплати – безработица“ се счита за по-удачна от тази „номинални заплати – безработица“, защото преодолява ограниченията на модела на оригиналната Крива на Филипс¹⁸. Уравнението на заплатите има следната редуцирана форма:

¹⁸ Относно историята на Кривата на Филипс вж. обзора, направен от *Humphrey, T.* (1986a). В съвременната литература съществуват, общо казано, два варианта на Кривата на Филипс: връзката [заплати (инфлация) – безработица] и връзката [инфлация (заплати) – произведен доход]. И двата типа връзки се модифицират, като се отчита отклонението от естественото равнище на безработица (NAIRU) и отклонението от потенциалния темп на доход (*output gap*). Първият вариант на връзката на Филипс може да се нарече подход, „базиран на безработицата“, а вторият – подход, „базиран на икономическата активност“. Всяка от тях има

$$w - p = -c(u - hu_{-1}) + z^w \quad (8)$$

$$z^w = e^s + e^w, \quad (9)$$

където w , p , u – са логаритми съответно на номиналните заплати, индекса на цените и безработицата, u_{-1} – логаритъм на безработицата с един лаг, c и h – параметри за оценка, а z^w отразява шоковете върху номиналните заплати (където e^s е технологичния шок и e^w – шока от страна на предлагането на труд); h отчита инерцията в безработицата, нейния хистерезисен ефект¹⁹; c показва еластичността на реалните заплати към промените в безработицата.

Тогава индексът на ригидност на заплатите (RWR) е:

$$RWR = (c(1-h))^{-1} = \frac{1}{c(1-h)} \quad (10)$$

Колкото по-ниска е стойността на c и по-висока тази на h , толкова по-ригидни са реалните работни заплати, т. е. RWR расте.

Оценяваме уравнение (8) за периода I.1997 – II.2000 (общо 38 месечни наблюдения²⁰) във формата на първи разлики (уравнение 11) поради това, че сериите са интегрирани от първи ред.

$$d(w-p)_t = \alpha_0 + \alpha_1 du_t + \alpha_2 du_{t-1} + \varepsilon_t \quad (11)$$

където

$$\alpha_1 = -c, \alpha_2 = ch$$

Резултатите за уравнение (11) са следните (в скобите са t -статистиките)²¹:

своите предимства и недостатъци. Поради задачите на нашето изследване (анализ на пазара на труда, а не на инфлацията) ние избрахме по-традиционната форма на Кривата на Филипс (базирана на безработицата). Трябва да припомним, че Кривата на Филипс се използва като един от начините за прогнозиране на инфлацията (вж. обзора, направен от *Stock, J., M. Watson*, 1999). В посочената статия Кривата на Филипс е дефинирана най-общо като „връзка между текущата икономическа активност и бъдещата инфлация“.

¹⁹ Използваният модел на хистерезис и настойчивост (*persistance*) на безработицата е конвенционален (*Blanchard, O., L. Summers*, 1987). Този модел е линеен. Според някои автори линейността не може да улови структурните промени в динамиката на безработицата. Затова се предлагат по-сложни форми на моделиране на хистерезиса (вж. например *Bianchi, M., G. Zoega*, 1996).

²⁰ Данните са от НСИ.

²¹ Интересно е, че съкращаването на периода на наблюдение (от април 1997 г., т. е. след хиперинфлацията през февруари и март) не води до никаква промяна в характеристиките на полученото уравнение и изследваните параметри. Глухата променлива за януари, февруари и март, която отчита резкия спад в реалните работни заплати, не е значима.

$$d(w-p)_t = 0.01 - 0.71 du_t + 0.56 du_{t-1} + AR(1) + MA \quad (12)$$

(8.39) (-2.99) (2.12)

$$R^2 = 0.60, \quad R^2_{adj} = 0.55, \quad DW = 1.87, \quad \text{Prob}(F) = 0.000$$

Или $c = 0.71$, $h = 0.79$ и след заместване в (10) получаваме индекса на ригидност на реалните работни заплати (RWR)

$$RWR = \frac{1}{0.71(1-0.79)} = \frac{1}{(0.71)(0.21)} = \frac{1}{0.15} = 6.67.$$

Средният лаг на реакция на безработицата = $\frac{h}{(1-h)} = 3.8$ месеца.

Стойността на h , показваща инерцията (хистерезиса) може да се извлече директно от авторегресионното уравнение на безработицата.

$$du_t = \beta_1 du_{t-1} + \beta_2 \quad (13)$$

където $\beta_1 = h$

Резултатите са следните²²:

$$du_t = 0.77 du_{t-1} \quad (5.78)$$

$$R^2 = 0.48, \quad DW = 1.8, \quad \text{Prob}(F) = 0.000$$

Тоест $h = 0.77$, което е близо до получената по-горе стойност от $h = 0.79$.

Нека видим и резултатите от модел BVAR ($du, d(w-p)$), приложен за същия период²³. Този модел показва взаимната реакция на шоковете (графика 4) и декомпозицията на вариацията на реалните заплати и безработицата (графика 5).

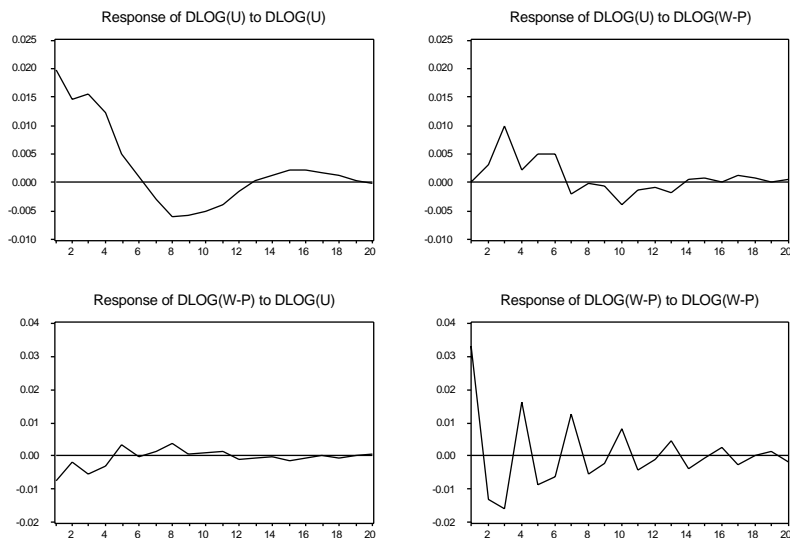
Вижда се слабата реакция на реалните заплати на шоковете върху безработицата (ляв квадрат долу), както и силната инерция в безработицата (ляв квадрат горе).

²² Моделът не се променя, ако се включат повече от един лаг на безработицата, както и константа ($du_t = \beta_0 + \beta_1 du_{t-1} + \beta_2 du_{t-2} \dots + \beta_n du_{t-n} + \varepsilon_t$). Единствено значима е безработицата с един лаг, т. е. коефициентът β_1 .

²³ Подреждането на променливите във VAR модела произтича от предположението, че ако заплатите са гъвкави, то увеличаването на безработицата ще води до понижение на реалните заплати ($u \uparrow \rightarrow (w-p) \downarrow$). От този модел могат също да се извлекат стойностите на c и h , като се има предвид началната реакция (*initial response*) и се изчисли средният лаг на реакцията. Оптималният брой лагове е 4. Възможно е редът във вектора да се определи чрез тест за причинност по Granger. Ние обаче предпочитаме да тестваме определена заложена *a priori* икономическа хипотеза, а не чисто статистическа.

ВЗАИМНАТА РЕАКЦИЯ НА ШОКОВЕТЕ (БЕЗРАБОТИЦА U И РЕАЛНИ ЗАПЛАТИ W-P)

Response to One S.D. Innovations

Декомпозирането на вариацията (графика 5) показва, че около 80 – 90% от колебанията на безработицата се обясняват от самата нея (ляв квадрат горе), както и че незначителна част от вариацията на заплатите се обяснява с динамиката на безработицата (ляв квадрат долу).

Оптималният брой на лаговете в модела е 4 и като се има

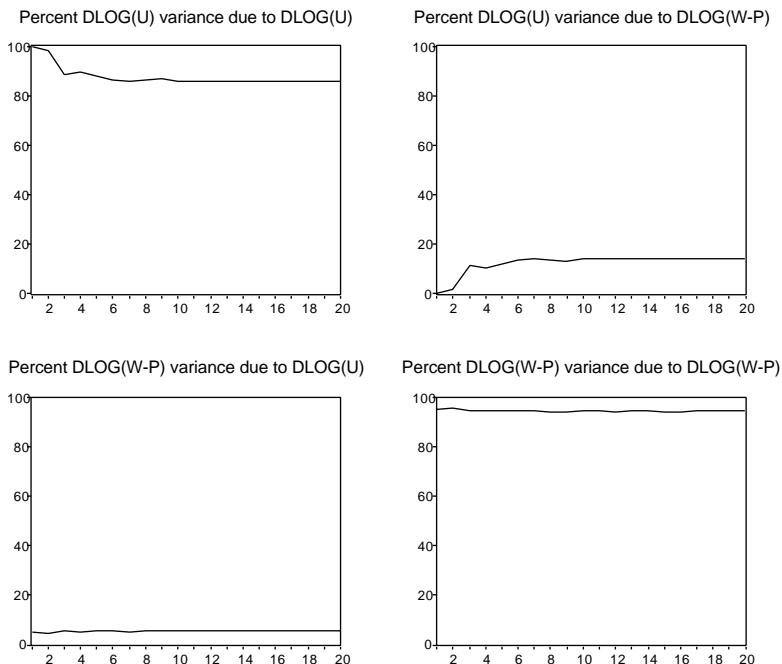
предвид, че $\frac{h}{(1-h)} = 4$, то $h = 0.8$.

Като цяло ниската стойност на c и високите стойности на h и RWR , както и характеристиките на VAR модела говорят за слаба гъвкавост на ПТ в България (не се достига до равновесни стойности на реални заплати и заетост). Движението на реалната работна заплата не може да абсорбира различните шокове на ПТ. Това става по-скоро чрез промените в безработицата, която от своя страна има силна инерция.

Графика 5

ДЕКОМПОЗИРАНЕ НА ВАРИАЦИЯТА НА БЕЗРАБОТИЦАТА U И РЕАЛНИТЕ ЗАПЛАТИ W-P

Variance Decomposition

В действителност липсата на арбитраж между темпа на нарастване на реалните работни заплати и динамиката на безработицата (модифицирана Крива на Филипс) се вижда дори и чисто графично (графика 6).

С нарастването на дела на безработните реалните заплати нямат тенденция към намаление, а дори понякога растат.

Да приложим сега същата методология за периода преди въвеждането на ПС в България, с цел да сравним двата коренно различни типа парични режими (дискреция и правило). Затова прилагаме същите подходи за периода IV'91 – IX'96 (73 месечни наблюдения). Избраният период завършва до началото на хиперинфлацията в края на 1996 г. Краят на 1996 г. и началото на 1997 г. е екстремен по своята природа период, в който се

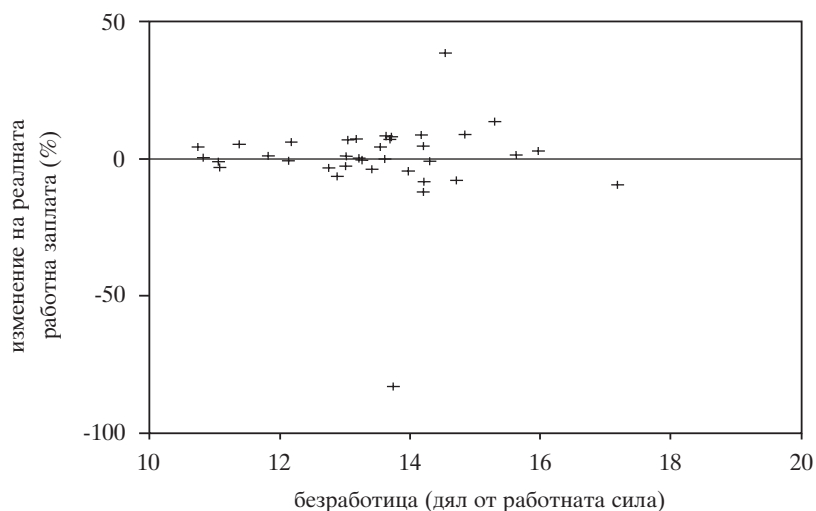
пречупиха някои трайно формирани се тенденции в поведението на икономическите агенти²⁴.

Първото, което прави впечатление при анализа на периода на ЦБ, е липсата на връзка между реалните работни заплати и безработицата. Коефициентът c е или с обратен на очакваното знак²⁵ и статистически незначим в уравнение (11) или клони към нула ($c \rightarrow 0$). Забелязва се също, че стойността на h , показваща инерцията в безработицата, е почти същата като след въвеждането на ПС ($h = 0.73$). В този случай индексът за ригидност RWR е много голям и в определени случаи клони към безкрайност.

$$RWR = \lim_{c \rightarrow 0} \left(\frac{1}{c(1-h)} \right) \rightarrow \infty \quad (14)$$

Графика 6

ВРЪЗКА МЕЖДУ ТЕМПА НА НАРАСТВАНЕ НА РЕАЛНАТА РАБОТНА ЗАПЛАТА И БЕЗРАБОТИЦАТА ЗА ПЕРИОДА (ЯНУАРИ 1997 – ФЕВРУАРИ 2000 г.)

²⁴ Общо взето може да се твърди, че паричният режим през избрания период не е търпял съществени промени и може да се характеризира като дискреционна ЦБ, подчинена напълно на правителството.

²⁵ Това означава, че нарастването на безработицата води до повишаване на реалните работни заплати.

От оценените уравнения с най-добри статистически характеристики е следното:

$$d(w-p)_t = 0.0001 - 0.002du_t + 0.0015du_{t-1} + \text{AR}(1) + \text{AR}(2) + \text{MA}(1) \\ (12.76) \quad (-1.68) \quad (2.12)$$

$$R^2 = 0.38, \quad R^2_{\text{adj}} = 0.34, \quad \text{DW} = 2.02, \quad \text{Prob}(F) = 0.000$$

Директното измерване на хистерезиса на безработицата (до въвеждането на ПС) е с много добри технически показатели:

$$du_t = 0.73 du_{t-1} \\ (9.91)$$

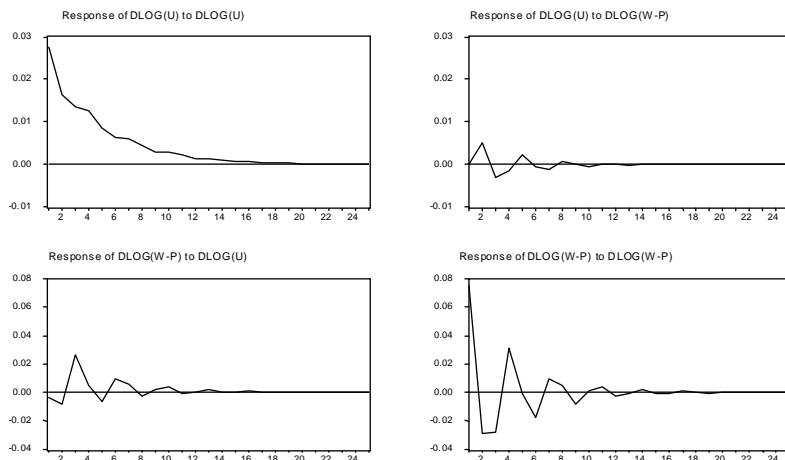
$$R^2 = 0.58, \quad \text{DW} = 2.12, \quad \text{Prob}(F) = 0.000$$

Резултатите от модела BVAR (du , $d(w-p)$), приложен за периода до въвеждане на ПС, показват силната ригидност на реалните работни заплати и високата инерция на безработицата (графики 7 и 8).

Графика 7

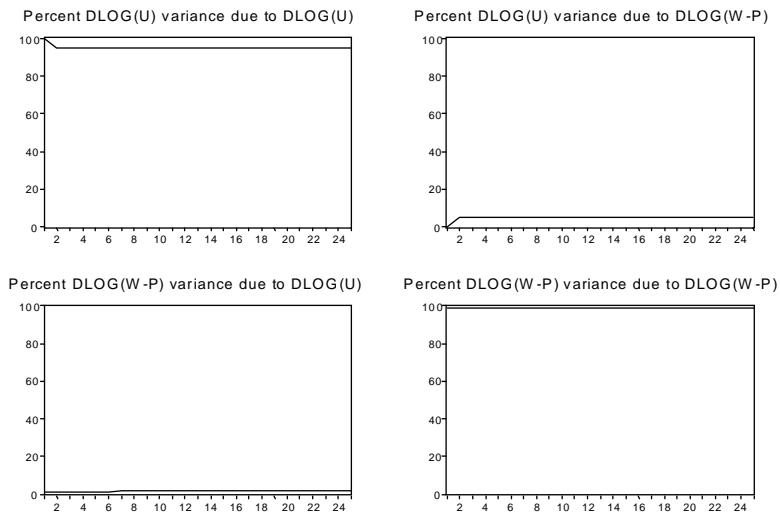
ВЗАИМНАТА РЕАКЦИЯ НА ШОКОВЕТЕ (БЕЗРАБОТИЦА U И РЕАЛНИ ЗАПЛАТИ W-P), IV'91 – IX'96

Response to One S.D. Innovations

ДЕКОМПОЗИРАНЕ НА ВАРИАЦИЯТА НА БЕЗРАБОТИЦАТА И РЕАЛНИТЕ ЗАПЛАТИ, IV'91 – IX'96

Variance Decomposition

И така, може да се твърди, че ригидността на ПТ в България е значителна както през периода на дискреционна парична политика, така и след въвеждането на ПС. Въпреки това има значително повишаване на гъвкавостта на реалните работни заплати (след въвеждане на ПС) като реакция на промените в заетостта. Това потвърждава предположението, че по-твърдият паричен режим (който предполага намаляване на субсидиите от страна на държавата, както и ограничаване на възможностите за произволно кредитиране от банковата система) принуждава държавните предприятия към икономическа дисциплина и ги кара да приемат една по-гъвкава политика на заплащане. Въпреки подобреното основният механизъм на уравновесяване на ПТ остава съкращаването на работна сила от публичния сектор. Високата инерция в динамиката на безработицата потвърждава хипотезата, че тя е преди всичко структурен феномен на прехода (през който няма начин да не се премине) и паричните и фискални инжекции нямат почти никакъв ефект, а дори още повече – затрудняват нейното преодоляване.

Таблица 1, в която са представени резултатите за измерения индекс на ригидност на реалните работни заплати в развитите страни от *Vñals, J., J. Jimeno* (1998) и получените от нас резултати за България, дава възможност за сравнение. Вижда се, че RWR е значително по-висок от този в страните от ЕС, както и неговата намаляваща стойност след въвеждането на ПС.

Таблица 1

ИНДЕКС НА НЕГЪВКАВОСТ (РИГИДНОСТ) НА РЕАЛНИТЕ РАБОТНИ ЗАПЛАТИ В СТРАНИТЕ ОТ ЕС, САЩ, ЯПОНИЯ И БЪЛГАРИЯ (ПРЕДИ И СЛЕД ВЪВЕЖДАНЕТО НА ПС)

	Оценки от структурния модел (уравнения на заплатите и цените)	Оценки от BVAR модела (D(W-P),U) модела
	Преди ПС ($\rightarrow \infty$) След ПС (6.67)	Преди ПС ($\rightarrow \infty$) След ПС (17.77)
България		
Белгия	0.25	2.86
Дания	0.58	3.44
Франция	0.23	5.13
Германия	0.63	3.76
Ирландия	0.27	2.92
Италия	0.06	4.29
Холандия	0.25	2.11
Испания	0.52	4.20
Великобритания	0.77	3.43
Австрия	0.11	4.49
Финландия	0.29	9.55
Швеция	0.08	4.92
ЕС	0.42	4.09
САЩ	0.25	2.39
Япония	0.06	2.21

Източник: за България (собствени изчисления), а за останалите страни – *Layard, R., S. Nickell, R. Jackman* (1991, pp. 406 – 407) – структурен модел, *Vñals, J., J. Jimeno* (1998, p. 23) – VAR модели.

VAR модел за оценка на влиянието на безработицата и негъвкавостта на реалните заплати върху поведението на фискалния резерв, резервните пари и лихвения процент (след въвеждането на ПС)

В своето изследване *Berthold, N., R. Fehn, E. Thode* (1999) правят сравнителен анализ за страните от ЕС на връзката между безработицата, реалните заплати и основните канали за уравни-

**ИНДЕКС НА НЕГЪВКAVOCT (РИГИДНОCT) НА РЕАЛНИТЕ
РАБОТНИ ЗАПЛАТИ В СТРАНИТЕ ОТ ЕС, САЩ, ЯПОНИЯ
И БЪЛГАРИЯ**

Оценки от BVAR (D(W-P), DU) модела	
България	Преди ПС ($\rightarrow \infty$) След ПС (14.30)
Белгия	1.42
Дания	1.10
Франция	1.58
Германия	1.48
Ирландия	1.68
Италия	1.00
Холандия	1.52
Испания	1.94
Великобритания	1.16
Австрия	0.85
Финландия	1.71
Швеция	1.41
ЕС	1.39
САЩ	0.73
Япония	0.89

Източник: за България (собствени изчисления), а за останалите страни – Layard, R., S. Nickell, R. Jackman (1991, pp. 406 – 407) – структурен модел, Vĩñals, J., J. Jimeno (1998, p. 24) – VAR модела.

весьаване. Фискалната политика е апроксимирана с общите пасиви на държавата, а паричната – с краткосрочните лихвени проценти. Основната задача на авторите е да проследят как шоковете, идващи от безработицата, се акомодират от реалните заплати, как реагира правителството (фискалната политика) и накрая как реагира централната банка (краткосрочните лихвени проценти).

В случая на България ние модифицираме този подход, като предполагаме, че фискалният резерв на правителството в управление „Емисионно“ на БНБ отразява състоянието и движението на приходите и разходите на правителството, което въздейства върху резервните пари, както и върху динамиката на междубанковия лихвен процент. В тази конфигурация моделът би изглеждал така:

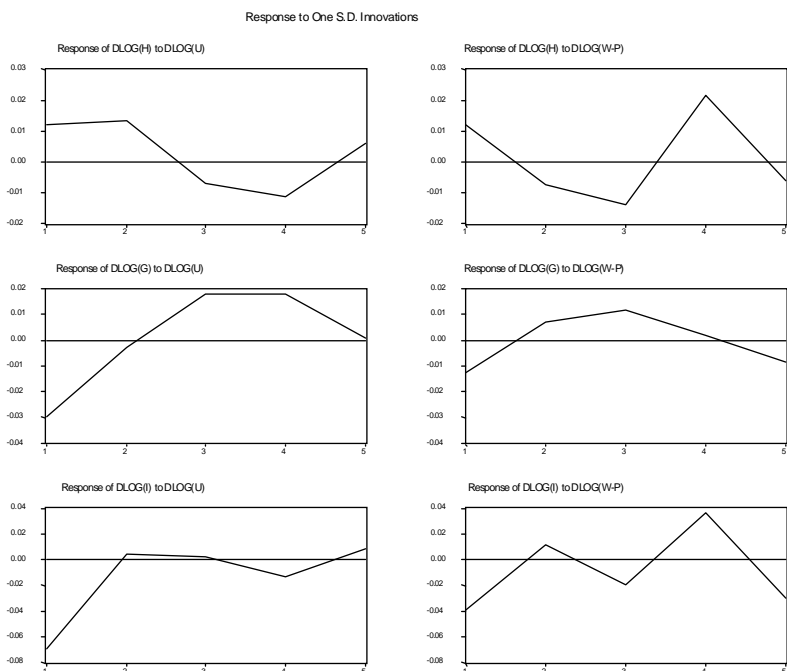
$$\text{VAR} (du, d(w-p), dg, dh, di), \quad (15)$$

където u е логаритъм на безработицата, w – логаритъм на номиналните заплати, p – логаритъм на ИПЦ, g – логаритъм на фис-

калния резерв на правителството, h – логаритъм на резервните пари, i – логаритъм на междубанковия лихвен процент (1 + лихвения процент), и където променливите са интегрирани от първи ред.

Графика 9

РЕАКЦИЯ НА ФИСКАЛНИЯ РЕЗЕРВ (G), РЕЗЕРВНИТЕ ПАРИ (H) И ЛИХВЕНИЯ ПРОЦЕНТ (I) В РЕЗУЛТАТ НА ШОКОВЕ ВЪРХУ ПТ (U И $W-P$)

От графика 9 се вижда, че няма изразена посока в реакцията на икономическата политика (съзнателна или не) в резултат от нарастването на безработицата и реалните работни заплати. Например нарастването на безработицата (u) води в началото до намаляване на фискалния резерв (т. е. увеличаване разходите на правителството), нарастване на резервните пари и намаляване на лихвения процент. Това е ясно изразен автоматичен буфер за абсорбиране на шоковете по ПТ. Много бързо обаче поведението на g , h и i променя своята посока вследствие наличието на опре-

делен автоматизъм във функционирането на ПС. Това говори по-скоро за автоматична реакция и неосъзната политика, отколкото за целенасочена реакция от страна на държавата. Подобна е реакцията на g , h и i на повишаването на реалните работни заплати, макар че динамиката им би трябвало да бъде точно обратната, за да се намали негативното влияние на растежа на реалните работни заплати.

Панелен модел, показващ реакцията в динамиката на заетост, на измененията в реалните работни заплати за периода I'98 – XII'99 в 38 отрасли (форма B40²⁶)

В този модел се интересуваме от връзката, която съществува между темпа на изменение на броя на заетите и темпа на изменение на реалната работна заплата след въвеждането на паричен съвет²⁷.

Моделът изглежда така:

$$\begin{aligned} \text{dlog} \left(\dot{N}_{it} + 1 \right) = & v_{1i} + v_{1i} \text{dlog} \left(\left(\frac{\dot{W}}{P} \right)_{it} + 1 \right) + v_{2i} \text{dlog} \left(\left(\frac{\dot{W}}{P} \right)_{it-1} + 1 \right) + \\ & + v_{3i} \text{dlog} \left(\dot{N}_{it-1} + 1 \right) + e_{it} \end{aligned} \quad (16)$$

²⁶ Вж. приложението.

²⁷ Според *Blanchard* (1997) интересен начин за анализ на гъвкавостта на ПТ е изследването на еластичността на работните заплати и заетостта по отношение на измененията в продажбите на фирмите. Това е теоретичен подход, при който се предполага, че при дадени твърди бюджетни ограничения фирмите са изправени пред избора (*trade off*) да компенсират промените в своите продажби чрез цената на труда (заплатите) или чрез обема на труда (заетите). Подобни изследвания са правени за Полша и Унгария за периода 1991 – 1992 г., като са използвани панелни модели. Резултатите от изследванията показват, че фирмите в Унгария и Полша са повече склонни да намалят заплатите при свиване на продажбите (и то значително повече, отколкото в развитите страни), отколкото да съкратят персонал. Поведението на фирмите е асиметрично при намаляващи или нарастващи продажби: докато при намаляване на продажбите фирмите не съкращават наети, то при нарастване на продажбите те рядко наемат нови работници. Подобно изследване би могло да се направи и за България, за да се види дали фирмите реагират чрез заетите или чрез заплатите при промени в техните продажби. За съжаление междуотрасловите разбивки за заетите и заплатите не съвпадат с тези за постъпленията от продажби и не е възможно моделиране.

където с i са обозначени отраслите $i = 1, 2, \dots, 38$, N са заетите, а W/P – са реалните работни заплати по отрасли (W са номиналните заплати, а P е ИПЦ)²⁸.

Според теоретичната хипотеза, която изказваме, ПТ е гъвкав, когато: а) динамиката на заетостта реагира на измененията в реалните работни заплати (β_1 и β_2 са значими) и б) еластичността между темпа на нарастване на заетостта и този на реалните работни заплати може да бъде както положителна, така и отрицателна (знаците на β_1 и β_2 могат да бъдат както отрицателни, така и положителни). При обща рецесия и свиване на производството за всички отрасли знаците трябва да са отрицателни и, обратно, при общ подем – положителни. Естествено е различните отрасли да реагират по различен начин според състоянието на конюнктурата и това дали са прогресиращи отрасли или са със затихващи функции.

В приложения 1 и 2 са представени Панелен модел 1 и 2. От техните характеристики се вижда като цяло, че динамиката на заетостта не е чувствителна към промените в реалните работни заплати. Модел 1 има относително добри характеристики (коефициентът β_1 е значим и отрицателен) и $R^2 = 0.14$, което е относително задоволително число за панелно изследване. Според този модел при нарастване на реалните работни заплати (било то вследствие увеличаване на номиналните заплати или намаляване на ИПЦ²⁹) фирмите реагират, като съкращават персонала.

Модел 3 в приложение 3 представя изследваната зависимост в 38 отрасли. Забелязват се интересни резултати. ПТ е гъвкав (според избраната от нас теоретична хипотеза) в следните отрасли: търговия, хотелиерство и ресторантьорство, строителство, хартиена и печатарска промишленост, хранително-вкусова и тютюнева промишленост, кожарска промишленост, строителство, дейност свързана с недвижими имоти, финансово посредничество, производство на химикали, химически продукти. В тези отрасли знакът пред β_1 е отрицателен, а самият коефициент е значим. Това може да се интерпретира като намаляване на заетите при увеличаване на реалните работни заплати.

²⁸ Добавянето на единица към темпа на изменение на заетите и на реалните работни заплати не изменя резултата. То е продиктувано от невъзможността да се логаритмуват отрицателни стойности.

²⁹ Може да се предположи, че динамиката на реалните работни заплати в по-голяма степен се определя от движението на цените, отколкото от номиналните заплати.

С липса на гъвкавост се открояват следните отрасли: повечето видове тежка промишленост, газовата и петролната промишленост, здравеопазването, образованието, научно-изследователската дейност, публичната администрация и др. Веднага прави впечатление, че по-гъвкавите отрасли са тези, в които доминират частните фирми и частната инициатива, а отраслите, в които ПТ е по-ригиден, са с преобладаващо присъствие на държавни фирми или със значителна намеса на държавата. В тези отрасли знакът пред коефициента β_1 е положителен, но в повечето случаи самият коефициент не е значим.

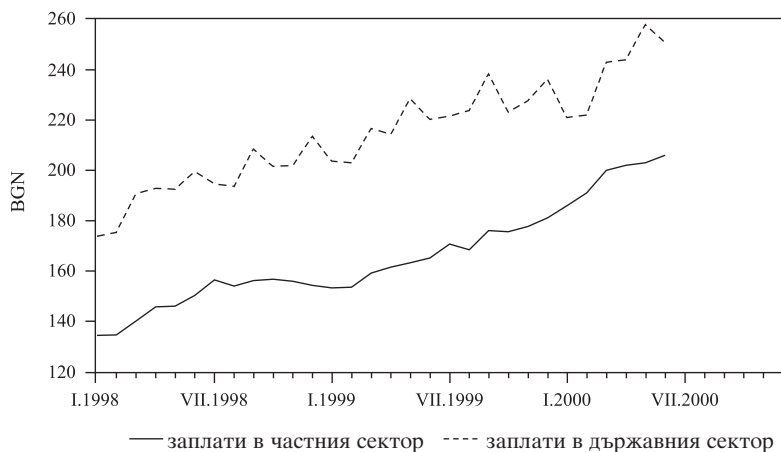
Като цяло хипотезата за гъвкав ПТ в частния сектор и ригиден в публичния се потвърждава³⁰.

Връзка на заплатите в частния и публичния сектор

В трета част изложихме своите теоретични предположения за взаимодействието между ПТ в частния и публичния сектор. Тук ще представим някои емпирични данни за връзките между заплатите в двата сектора.

Графика 10

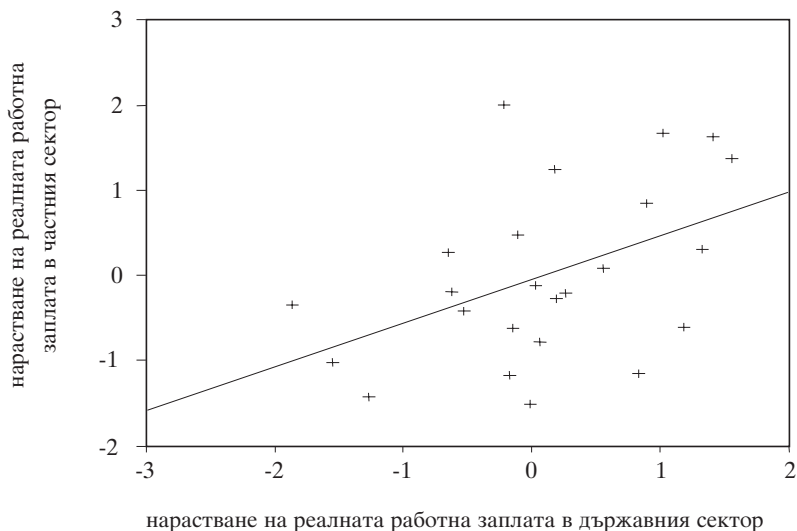
ДИНАМИКА НА ЗАПЛАТИТЕ В ЧАСТНИЯ СЕКТОР (ДЕКЛАРИРАНИ) И ДЪРЖАВНИЯ СЕКТОР (ЯНУАРИ 1998 – ЮНИ 2000)

³⁰ Възможност за проверката на тази хипотеза е панелното моделиране на връзката между динамиката на заетостта и заплатите отделно в частния и държавния сектор (данни за това има). Това е тема за евентуално следващо изследване.

Графика 11

ВРЪЗКА МЕЖДУ РАСТЕЖА НА РЕАЛНИТЕ ЗАПЛАТИ В ЧАСТНИЯ СЕКТОР (ДЕКЛАРИРАНИ) И РЕАЛНИТЕ ЗАПЛАТИ В ДЪРЖАВНИЯ СЕКТОР (ЯНУАРИ 1998 – ФЕВРУАРИ 2000) – НОРМАЛИЗИРАНА СКАЛА

В графики 10 и 11 може да се улови тенденцията към общо движение в декларираните реални заплати в частния и публичния сектор (въпреки че, както посочихме, декларираните заплати в частния сектор не отразяват напълно фактически изплатените възнаграждения). Корелацията помежду заплатите в двата сектора е 0.9, а корелацията между темповете на техния растеж е 0.5³¹.

Евентуалните допълнителни елементи на гъвкавост на ПТ могат да дойдат от динамиката на недекларираната част от заплатите в частния сектор, които служат за буфер при евентуални шокове върху съвкупното търсене и предлагане. Така би могла да се обясни и разликата между високата корелация при нивата на заплатите в двата сектора и корелацията между техните темпове.

³¹ Успоредното движение на двата вида заплати дава определен повод за общо интерпретиране спрямо двата сектора на вече изчисления индекс на ригидност на реалните заплати в държавния сектор, както и на панелното ни изследване за еластичност на ПТ (където бяха използвани сумарни данни за двата сектора).

Някои институционални акценти при фортирането на работните заплати в България

Формирането на работните заплати в България (и в двата сектора – публичен и частен) е пряко отражение от законодателното регламентиране на ролята на държавата в сферата на труда. Както в досега действащия, така и в новия Кодекс на труда (ЗИДКТ)³² е казано : „Държавата регулира трудовите и непосредствено свързаните с тях отношения, осигурителните отношения и въпросите на жизненото равнище“ (чл. 2, вж. същия текст в чл. 3, ал. 1).

Формирането на работните заплати и в двата сектора (публичен и частен) се осъществява в рамките на т. нар. Тристранно сътрудничество, в което участват държавата, работодателите и синдикатите (представители на работниците или всички работници, взети заедно)³³. Крайното и окончателно решаване на въпросите се приема от държавните органи. В ЗИДКТ се предполага функциониране на съветите за тристранно сътрудничество на три нива – национално, отраслово (браншово) и на ниво общински съвети. Интересното е че, тези съвети се финансират от държавния и от общинските бюджети, т. е. съветите за тристранно сътрудничество са финансово зависими от държавата (чл. 3е, ал. 2).

Договарянето на трудовите възнаграждения се осъществява на две нива – отрасъл (бранш) и фирма³⁴. Колективните трудови договори (КТД) могат да бъдат определени като асиметрични, защото дават значително повече права (и по-малко задължения) на работниците, отколкото на работодателите. Тази асиметричност идва от миналото, когато фирмите бяха държавна собственост и се договаряха завишени размери на работните заплати, както и допълнителните трудови възнаграждения и др. Понастоящем допълнителните възнаграждения все още достигат до 25 –

³² КНСБ (1992), Кодекс на труда; Държавен вестник (2001), Закон за изменение и допълнение на Кодекса на труда (ЗИДКТ). В исторически план трудовите отношения се регламентират правно през 1986 г. в приетия тогава Кодекс на труда, който след 1992 г. претърпява многократно промени.

³³ „Държавата излишно администрира един свободен и демократичен процес като социалното партньорство“ (Георгиева, М., 2000).

³⁴ За подробности вж. анализа на Георгиева, М. (2000). Новото в ЗИДКТ въвежда административно-териториалното равнище на КТД, което е положителна стъпка и в определен смисъл е приближение до европейската тенденция за отчитане на регионалните особености при определянето на заплатите.

30% от основните заплати³⁵. Несъвместимостта на браншовите колективни договори със съвременните реалности е забелязана и от българските икономисти. Според Д. Тебеян: „вътре в един бранш предприятията са с различни социално-икономически показатели. Не може да запишем минимална работна заплата за отрасъла, която да се отнася и за процъфтяващо предприятие, и за предприятие, застрашено от фалит“ (Георгиева, М., 2000). Освен това браншовото и отрасловото формиране на работните заплати в България носи специфичността на „грубото“ формиране на отраслите, когато заедно са обединени например нефтохимици, химици и фармацевти, или машиностроители и електроинженери.

Основно нарушение на принципа на доброволността в трудовонаемните отношения е задължението всички работодатели да са подчинени на клаузите на КТД, дори и да не членуват в браншовите и отрасловите организации, подписали договорите. Освен това ако работодател реши да напусне дадена организация на работодателите, то според чл. 55, ал. 1 от действащия КТ той е длъжен да продължи да изпълнява поетите от организацията ангажименти, регулирани от КТД. Докато колективното договаряне е задължение на работодателската страна, за синдикалните организации – то е само право. КТД могат да се сключват по предприятия, отрасли, браншове, професии и административно-териториални единици.

От особено значение е определянето на *минималната работна заплата за страната* и на видовете и минималните размери на допълнителните трудови възнаграждения и обезщетенията по трудовото правоотношение. Правомощия за това има Министерският съвет, който упражнява това право в рамките на тристранното сътрудничество след консултации със синдикатите и организациите на работодателите. Условието по *индивидуалния трудов договор* не могат да имат по-неблагоприятен за работника характер от установените вече в КТД или ако няма сключен такъв – от постановените вече от МС условия.

Като цяло правната рамка на ПТ в България дава ясна представа за принципа на неговата организация:

1) Договарянето на минималното трудово възнаграждение има централизиран характер и основна роля за това има държавата.

³⁵ Вж. Георгиева, М., Б. Колев, 2000.

2) Чрез КТД се договарят по-високи от естествените нива на работните заплати, като преобладаваща е тенденцията към формирането им на браншови принцип. Съществуващата практика на включването в един браншови КТД на представители на различни професии и предприятия с различни социално-икономически показатели обезсмисля неговото прилагане.

3) Държавата присъства и неявно чрез делегирането на големи правомощия на отделните синдикати. По същия принцип – чрез делегиране на права държавата влияе и върху големите съюзи на работодателите, като едновременно с това подсилва позициите си чрез формиране на малки изкуствени работодателски организации.

4) Индивидуалният трудов договор има фиктивен характер поради това, че на този етап работникът вече е достатъчно защитен от съответния браншови синдикат, а работодателят е принуден по силата на КТД да плаща възнаграждение, което не е обвързано по никакъв начин с темповете и производителността на труда и вероятно е над равновесното равнище.

5) Трудовото законодателство в България (и в частност КТД) дава повече права на работниците, отколкото на работодателя (теорията за по-слабия партньор). Участието на работодателя в колективното трудово договаряне има силно негативно влияние върху неговия бизнес както по линия на влошаване на конкурентоспособността (изтичане на човешки капитал), така и по линия на финансовото му състояние³⁶.

6) В ЗИДКТ се забелязва явно намаление на гъвкавостта на пазара на труда и засилване ролята на работниците дори в сравнение с досегашния КТ. В приложението към внесения в парламента проектозакон (Народно събрание, 2000) се казва, че е нужно да се премахне „порочната практика на верижни срочни трудови договори“. Според сега действащия ЗИДКТ срочният трудов договор може да бъде подновен само веднъж и то за срок, най-малко от 1 година (вж. чл. 68, ал. 3). Особено красноречив е следният текст: „Трудовото правоотношение с работника или служителя не се прекратява: при сливане на предприятия, при вливане на едно предприятие в друго, при разпределяне на дей-

³⁶ За подробен коментар на проблемите, пораждани от КТД, вж. *Георгиева, М.* (2000). Според анкетираните от авторката работодатели договорите в КТД клаузи, касаещи допълнителните социални и други придобивки, "създават условия за необосновани разходи и финансов крах на предприятието".

ността на едно предприятие между няколко предприятия, при преминаване на обособена част на едно предприятие към друго, *при смяна на собственика* на предприятието или на обособена от него част, при отдаване на предприятието или на обособена от него част под наем, аренда, или на концесия“ (чл. 123, ал. 1). Веднага възниква въпросът, за каква пазарна икономика може да се говори, когато новият собственик не разполага с правото да реструктурира дейността на предприятието. И всичко това в условията на паричен съвет! На всичко отгоре в ЗИДКТ се казва, че работниците имат „право на своевременна, достоверна и разбираема информация за икономическото и финансово състояние на работодателя“ (чл. 130, ал. 1)!³⁷

Като цяло в България преобладава централизираното и даже в определена степен браншовото формиране на работните заплати. Браншовото формиране на заплатите е може би най-неблагоприятната конфигурация. Защото ако има нещо доказано в рамките на формирането на работните заплати, това със сигурност е, че браншовото им формиране е най-вредно за плавното функциониране на ПТ. В рамките на ЕС съвременната тенденция е да се преминава към индивидуално и регионално формиране на трудовите възнаграждения³⁸.

В последната, пета част ще разгледаме въвеждането на еврото като начин за решаване на проблема за кредитбилността на ПС и влиянието, което това би оказало върху състоянието на ПТ.

Интегрирането на България в европейското парично пространство и въвеждането на еврото – средство за решаване на проблема за кредитбилността на ПС и повишаване на гъвкавостта на ПТ

Кратко припомняне на дискусиата за оптималните парижни зони (ОПЗ)

Както посочихме, един от традиционните критерии за формирането на ОПЗ се считаше (и все още се счита) гъвкавостта на реалния валутен курс, нужен в случай на асиметрични шокове по

³⁷ А защо не и обратното?

³⁸ Към настоящия момент в ЕС централизираното формиране на заплатите продължава да съществува, макар и със затихващи функции, докато браншовото вероятно е обречено да бъде напълно отхвърлено.

съвкупното търсене и предлагане. Когато номиналният валутен курс е фиксиран или е приета обща валута, уравнилостите би трябвало да стават чрез движенията на номиналните заплати и/или на равнищата на цените в страните от зоната. В противен случай се наблюдава нарастване на безработицата в страната, засегната от негативен шок. Последният може да се абсорбира, ако съществува силна мобилност на работна сила в рамките на зоната (така е според класическата теория за ОПЗ на Робърт Мъндел от началото на 60-те години). Един от основните аргументи на Мъндел срещу фиксирания курсове и формирането на обща парична единица е свързана точно с ограниченото движение на работната сила между страните, участващи в паричния режим³⁹. Слабата мобилност на труда в рамките на ЕС беше и е едно от основните обвинения срещу формирането на обща парична единица и централизирането на паричната политика (*Feldstein, M., 1992*). Посочените обвинения бяха подкрепени и от известните изследвания на *Blanchard, O., L. Katz (1992, 1999)*, според които движението на работната сила между отделните региони на САЩ е значително по-голямо от това в ЕС, както и че безработицата има значително по-голяма дисперсия в ЕС, отколкото в САЩ.

През 1993 г. Пол Кругман формулира нов аргумент срещу стабилността на ОПЗ. Според него общата зона води до нарастване на специализация на отделните страни и региони, което, от своя страна, води до по-голяма уязвимост на асиметрични шокове. Така интеграцията води до обратна тенденция на саморазпад и връщане към плаващи курсове и национални пари. В действителност подходът на Кругман има за цел да покаже съществуването на две противоположни тенденции, водещи до две различни равновесия (и двете неустойчиви), (*Krugman, P., 1993*). В действителност тази идея не е на Кругман и може да бъде открита още в „Богатството на народите“, където Адам Смит подчертава, че

³⁹ Мъндел например предполага, че негативен шок върху съвкупното търсене в дадена страна ще доведе до безработица, без това да може да бъде преодоляно. Затова в такава ситуация би било по-добре страната да притежава собствена валута, за да може да я девалвира и да възстанови своето търсене. Този аргумент може да бъде сведен до абсурдността всеки производител или икономически агент да има свои пари, за да може да ги девалвира и да подобри относителните цени на своите продукти. Например, не би имало никакви логически пречки регионът на Кърджали, който е относително изолиран от другите региони на страната, да въведе своя собствена валута. Самият Робърт Мъндел предлага САЩ да бъдат разделени на две географски зони със собствени валути.

разделението на труда води до появата на общи (металически) пари, но в същото време и до нарастване на специализацията, а оттам – до стремеж на отделните групи производители да намаляват златното съдържание на своите пари и дори да формират собствени пари, с цел да стимулират производството си (да подобрят относителните цени на своите продукти). Не бива да се забравя също, че Питър Кенън още в края на 60-те години формулира почти същия критерий за ОПЗ, според който именно силната диверсификация на търговията на дадена страна е добро условие за включване в общ паричен режим⁴⁰.

В отговор на критиките относно трудностите при формиране на ОПЗ се налага подходът за *ендогенното* им формиране. Този подход според нас има две страни, които трябва да бъдат ясно различавани.

Първата е фундаментална и чисто методологическа. Теорията за ОПЗ може да се разглежда като продукт на разглеждането на икономическата теория и политика като съзнателен процес на конструиране на определена реалност и възможност за избор на инструменти, с цел държавата да въздейства върху множество цели. „Оптималността“ е категория на точните науки и е погрешно да се прилага към икономическите процеси. В този ред на мисли оптималността на зоната никога не може да се прецени и измери предварително, тя не е продукт на социално инженерство. Формирането на общ паричен режим е ендогенен резултат от дейността на икономическите агенти, то е спонтанно откритие. Без да даваме категорична оценка, може да се предположи, че проблематиката, свързана с ОПЗ, до голяма степен е изкуствено измислена, доказателство за което са трудностите в продължение на повече от 40 години тя да намери своя теоретичен фундамент. През 1984 г. Niehans изказа подобно съмнение (Niehans, J., 1984), а почти двадесет години по-късно напредъкът в теорията за ОПЗ като че ли е същият въпреки многобройните технически упражнения.

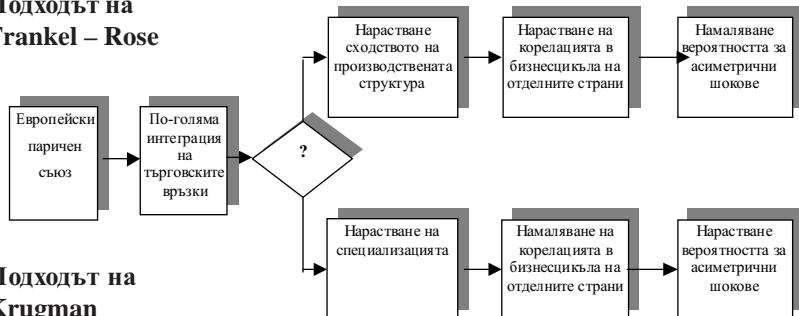
Втората страна на анализа е чисто техническа и проблем на емпирични доказателства за обрънатата причинност между „общите“ пари и интеграцията (парите не се вече следствие, а условие за формиране на обща икономическа и финансова зона). Пример за такъв тип разсъждения е статията на Frankel, J., A.

⁴⁰ Третият подход към ОПЗ бе формулиран от Роналд МакКинън и бе свързан с изискването за отвореност на икономиката.

ИНТЕГРАЦИЯ, СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И АСИМЕТРИЧНИ ШОКОВЕ

Подходът на

Frankel – Rose

Подходът на Krugman

Източник: *Soltwedel, Dohse and Krieger-Boden*, 1999, p. 49.

Rose (1996), в която се предполага обратна на логиката на *Кругман* логическа верига, а именно: общи пари → по-силна търговия в зоната → нарастване на подобие в производствените структури → синхронизация и по-голяма корелация между бизнесциклите в отделните страни и региони → намаляване на вероятността за асиметрични шокове⁴¹. Изборът между двата типа „технически“ разсъждения се свежда до емпирична проверка на това, дали специализацията в ЕС се увеличава или намалява.

*Приемането на еврото и пазарът на труда в България*⁴²

Дали ще разсъждаваме в рамките на традиционните представи за ОПЗ, или в руслото на тяхната ендогенност, приемането на еврото от България притежава повече предимства отколкото недостатъци от гледна точка на ПТ.

- 1) Както видяхме, ПТ в България е ригиден и не притежава онази гъвкавост, която е нужна в режим на ПС и фиксиран курс. Нарастването на безработицата в страната прави много остър проблема за кредитбилността (изкушението за девалвация нараства). Евроизацията радикално решава въпроса за кредитбилността на ПС, като отстранява обекта на евентуална атака – националните пари.

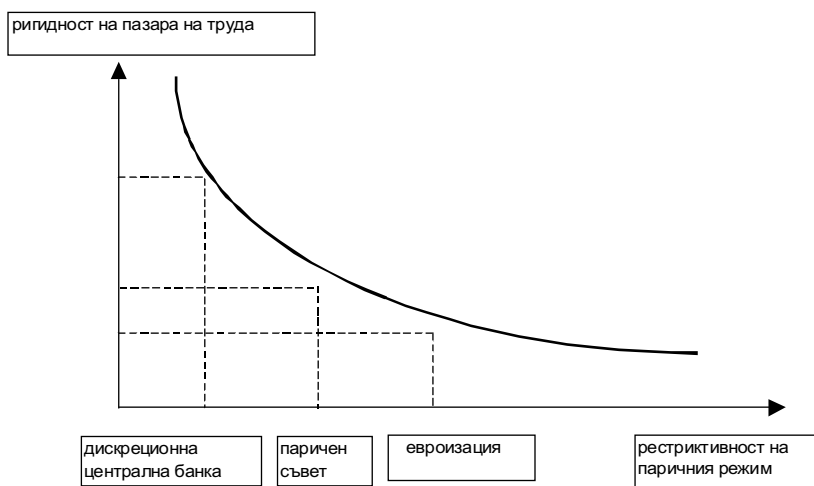
⁴¹ Вж. също *Frankel, J.* (1999).

⁴² Ние не се интересуваме от това кога и по-какъв начин еврото ще бъде прието от България. Просто предполагаме, че това в определен момент ще стане.

- 2) Видяхме, че индексът на ригидност на реалните работни заплати намалява след въвеждането на ПС. По-твърдият паричен режим и съответно по-строгите изисквания пред фискалната политика правят ПТ по-гъвкав. Те служат като негова своеобразна принуда. Може да се предположи, че евроизацията като още по-ограничителен паричен режим ще окаже следващия нужен импулс за повишаване гъвкавостта на ПТ. В този смисъл нещата са обърнати: ригидният ПТ не е заплаха при твърд паричен режим, а обратното – твърдият паричен режим е условие за либерализация на ПТ. Връзката между паричните режими и гъвкавостта на ПТ може да бъде изразена графично (вж. графика 12).

Графика 12

ХИПОТЕТИЧНА ВРЪЗКА МЕЖДУ ПАРИЧЕН РЕЖИМ И ГЪВКАВОСТ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

- 3) Приемането на еврото като официални пари ще принуди вземащите решения да променят институционалните основи на ПТ. Напълно в реда на нещата е да се движим към децентрализирано определяне на заплатите, свързано с принципа на субсидиарността⁴³ (каквато е тенденцията в

⁴³ Принципът на субсидиарността означава на по-високо йерархично ниво да се решават само тези проблеми, които не могат да бъдат решени или е „по-скъпо“ да бъдат решени на по-ниско ниво.

страните – членки на ЕС), отчитане на особеностите на регионите, както и различията на отделните предприятия. От особено значение е да се акцентира върху формирането на заплатите на регионално ниво, за да може по-добре да се отчита равнището на производителност на труда (да се избегне имитирането на по-богатите региони при формирането на заплатите).

Твърде вероятно е едно по-либерално трудово законодателство да бъде прието по-лесно от населението. Това ще сведе до минимум помощите при безработица, ще премахне минималната работна заплата⁴⁴ и редица други форми на трансфери, които задържат мобилността на работниците и увеличават моралния риск. Възможно е преразглеждане на системата за пенсионно и здравно осигуряване и др. Както показва опитът на САЩ и ЕС, либерализацията на останалите пазари (особено този на недвижими имоти) има също съпътстващо значение за повишаване гъвкавостта на ПТ.

Като цяло е нужно да се даде институционална свобода⁴⁵ при формирането на различните конфигурации на трудовите договори на всички нива, като се стигне до отделните региони и фирми. Либералната институционална структура на ПТ (ниски помощи при безработица, ниска или нулева минимална заплата, лесна процедура на освобождаване на работниците) има водещо значение и за по-бързото реструктуриране и приватизация на държавния сектор (*Garibaldi, P., Z. Brixiova, 1997*)⁴⁶.

4) Има всички основания да се предполага, че евроизацията ще създаде повече търговски потоци за България с ЕС, от-

⁴⁴ Според проф. Г. Петров минималната работна заплата има повече значение при укриването на данъци и осигуровки.

⁴⁵ Конкуренцията между институции на ПТ може да се разглежда като откритие в духа на Фридрих Хайек и Израел Кирцнер. Когато институционалната свобода е изгубена в областта на парите, то тя трябва да се компенсира в другите части на икономическата система.

⁴⁶ Не случайно в своите предложения за либерализация на ПТ в ЕС (публикувани от МВФ) тримата немски икономисти от Института по световна икономика в Кил изрично се позовават на разработките на Хайек (*Soltwedel, R., D. Dohse, C. Kriegel-Boden, 1999*). В две поредни статии *Calmfors, L. (1998, 1998a)* представя модел за провеждане на парична политика в ЕС, като включва във функцията на загуба на правителството освен традиционните отклонения от целите за инфлацията и безработицата параметър за провеждането на институционалната либерализация на ПТ. Подобен параметър е използван и във функцията на ЕЦБ. Авторът стига до извода, че са нужни по-сериозни институционални реформи на ПТ в страните кандидат членки, отколкото във вече станалите членки в еврозоната.

колкото ще отклони извън ЕС. Този процес на създаване на търговия, придружен с неотдавнашните улеснения за пътуване на българските граждани в ЕС, както и някои тенденции за насърчаване приема на чуждестранни работници (например скорошното решение за приемане на компютърни специалисти в Германия⁴⁷, както прогнозите на Европейската комисия за необходимост от 50 – 75 милиона имигранти в ЕС през близките 40 – 50 години⁴⁸) ще даде възможност значителна част от българското население да намери работа в страните в ЕС. Това би намалило броя на безработните в България както по линия на освобождаване на вече заети работни места, така и директно чрез намаляване на безработните. Може да се предположи, както посочихме вече, че част от образованото население ще приеме по-ниско платена работа в страните от ЕС. Социологическите проучвания показват висока потенциална мобилност на българите. Според тези проучвания мнозинството от младото население на България би предпочело да емигрира и да работи в чужбина и преди всичко в страните от ЕС.

Нека погледнем как стоят нещата от страна на ЕС. В поредица от изследвания известният немски икономист *Hans-Werner Sinn* (1996, 1999, 1999a, 2000) твърди, че ЕС и Германия също са заинтересовани да „внесат“ работници от страните – кандидат членки, което ще повиши ефективността и конкурентоспособността на европейската икономика. Този прилив на работници от новите страни ще направи ПТ в ЕС значително по-гъвкав в условията на обща парична политика и при строгите изисквания към фискалната политика от страна на общността за стабилност и растеж.

Според него най-доброто решение (оптимум от първи ред, както той го нарича) изисква освен пълното премахване на бариерите за движение на работна сила в ЕС и съществено ограничаване на трансферите към бъдещите членки с цел предпазване от миграционни вълни. Според построения от *Hans-Werner Sinn* модел след определен период от време миграционният поток ще се обърне обратно към новите страни. Само така може да се постигне най-ефективно пазарно решение на въпроса

⁴⁷ Подобно предложение се обсъжда в Италия.

⁴⁸ *Hargreavs, D.* (2000), Brussels eyes immigration targets, *Financial Times* (22/11/2000).

за оптималното разпределение на ресурсите в ЕС (труд, капитал и технологии). Такава е поуката от обединението на Източна със Западна Германия.

Приливът на чуждестранни работници би помогнал и за преодоляване на опасностите пред пенсионната система на повечето страни от ЕС, която е застрашена от промени в пирамидата на населението⁴⁹.

Всичко това дава основание да се предположи, че бъдещото въвеждане на еврото ще се отрази положително както върху гъвкавостта на реалните заплати, така и върху динамиката на заетите и ще намали проблемите, които поражда ригидността на българския ПТ, и опасностите от това за стабилността на ПС.

Заклучение

Резултатите от настоящото изследване могат да се обобщят по следния начин.

- 1) Негъвкавостта на ПТ е сериозна заплаха за всеки паричен режим, основан на правило. Колкото по-твърд е паричният режим, толкова по-наложителна е либерализацията на ПТ. В случая на паричен съвет дилемата „безработица – девалвация“ стои в основата на проблема за доверието в паричните власти.
- 2) Гъвкавостта на реалните работни заплати е важно условие за абсорбиране на възможните шокове в икономиката при статична централна банка и основен елемент от автоматичния механизъм за уравнивяване при паричния съвет.
- 3) При анализа на ПТ от значение е динамиката и взаимодействието между реструктуриращия се държавен сектор и новия, частен сектор. Има всички емпирични основания да се счита, че частният сегмент на ПТ е гъвкав, докато държавният е пълен с диспропорции и ограничения.
- 4) Може да се изкаже хипотезата, че в България съществува илюзорна, квазибезработица, свързана с разминаването между фактическото и декларираното заплащане в частния сектор. Това разминаване в заплащането се дължи до голяма степен на нелибералната юридическа рамка на тру-

⁴⁹ За да се поддържа състоянието на немската пенсионна система през 2030 г. на същото ниво са необходими 11 милиона имигранти дотогава, при условие че не се увеличава продължителността на живота в Германия.

довите отношения в България, даваща големи права и малко задължения на работниците и значителна възможност за намеса от страна на държавата в трудовите догори (чрез системата на КТД).

- 5) Емпиричните изследвания и модели показват, че реалните работни заплати в България са значително по-ригидни от тези в страните от ЕС. След въвеждането на ПС и фиксирането на валутния курс се забелязва видимо повишаване на гъвкавостта на реалните работни заплати. Тази динамика на гъвкавостта потвърждава хипотезата, че по-твърдият паричен режим служи като принуда за либерализация на ПТ (т.е. съществува и обратна връзка на влияние).
- 6) Негъвкавостта на реалните работни заплати води до акумулиране на неравновесия и до осъзнато (или не) абсорбиране на шоковете върху безработицата чрез фискалния резерв, резервните пари, паричната маса и др.
- 7) В построения панелен модел реалните работни заплати са гъвкави в следните отрасли: търговия, хотелиерство и ресторантьорство, строителство, целулозно-хартиена и полиграфична промишленост, хранително-вкусова и тютюнева промишленост, кожарска промишленост, строителство, дейност, свързана с недвижими имоти, финансово посредничество, производство на химикали и химически продукти. С липса на гъвкавост се открояват следните отрасли: повечето видове тежка промишленост, газовата и петролната промишленост, здравеопазването, образованието, научноизследователската дейност, публичната администрация и др. Веднага прави впечатление, че по-гъвкави са тези отрасли, в които доминират частните фирми и частната инициатива, а отраслите, в които ПТ е по-ригиден, са с преобладаващо присъствие на държавни фирми или със значителна намеса на държавата.
- 8) Формирането на трудовите възнаграждения в България е в противоречие със съвременните тенденции в ЕС. Необходимо е да се премине към децентрализирана система за формиране на работните заплати. Въвеждането на системата на срочни договори би била важна стъпка към преориентиране на трудовото ни законодателство от законодателство, защитаващо работниците, към модерно либерално законодателство, в което доминиращ е личният избор

на участниците в трудовия договор – работодател и работник. За съжаление ЗИДКТ не само не повишава гъвкавостта на ПТ, но и в много отношения е стъпка назад в сравнение с досегашния КТ.

- 9) И накрая, бъдещото присъединяване на България към ЕС и въвеждането на еврото изискват предварителна либерализация на ПТ. От друга страна, самото присъединяване и въвеждането на еврото ще послужат за основа на повишаване гъвкавостта на ПТ и смекчаване на проблемите с безработицата и бедността. Според редица изследвания от свободно движение на работна сила между Източна Европа и ЕС биха спечелили и страните от ЕС – това е своеобразен оптимум от първи род от гледна точка на двата пазара на труд.

Приложения

Приложение 1. Панелен модел 1

Dependent Variable: DLOG(GN?⁺1)
Method: Pooled Least Squares
Date: 09/18/00 Time: 16:41
Sample(adjusted): 1998M02 1999M12
Included observations: 23 after adjusting endpoints
Number of cross-sections used: 38
Total panel (balanced) observations: 874

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.003758	0.001433	-2.622500	0.0089
DLOG(GRW? ⁺ 1)	-0.149445	0.012685	-11.78142	0.0000
R-squared	0.137318	Mean dependent var		-0.005157
Adjusted R-squared	0.136329	S.D. dependent var		0.045434
S.E. of regression	0.042224	Sum squared resid		1.554641
F-statistic	138.8017	Durbin-Watson stat		1.701869
Prob(F-statistic)	0.000000			

Приложение 2. Панелен модел 2

Dependent Variable: DLOG(GN?⁺1)
 Method: Pooled Least Squares
 Date: 09/18/00 Time: 16:37
 Sample(adjusted): 1998M03 1999M12
 Included observations: 22 after adjusting endpoints
 Number of cross-sections used: 38
 Total panel (balanced) observations: 836

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.000790	0.000795	-0.993795	0.3206
DLOG(GRW? ⁺ 1)	-0.010474	0.009267	-1.130242	0.2587
DLOG(GRW? ⁻ 1)+1)	-0.009847	0.008402	-1.171984	0.2415
DLOG(GN? ⁻ 1)+1)	-0.049200	0.019257	-2.554902	0.0108
R-squared	0.008004	Mean dependent var		-0.000633
Adjusted R-squared	0.004428	S.D. dependent var		0.022835
S.E. of regression	0.022784	Sum squared resid		0.431900
F-statistic	2.237823	Durbin-Watson stat		2.379402
Prob(F-statistic)	0.082443			

Приложение 3: Панелен модел 3

Dependent Variable: DLOG(GN?⁺1)
 Method: GLS (Cross Section Weights)
 Date: 09/18/00 Time: 13:54
 Sample: 1998M02 1999M12
 Included observations: 23
 Number of cross-sections used: 38
 Total panel (balanced) observations: 874

Prob.	Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic
	_1-DLOG(GRW_1+1)	0.051106	0.040854	1.250918
	_11-DLOG(GRW_11+1)	-0.132663	0.028437	-4.665087
	_10-DLOG(GRW_10+1)	0.587045	0.164554	3.567499
	_13-DLOG(GRW_13+1)	-0.093153	0.032359	-2.878742
	_12-DLOG(GRW_12+1)	-0.016594	0.009363	-1.772331
	_14-DLOG(GRW_14+1)	-0.104485	0.041082	-2.543332
	_15-DLOG(GRW_15+1)	-0.032961	0.034784	-0.947598
	_16-DLOG(GRW_16+1)	0.005878	0.020350	0.288845
	_17-DLOG(GRW_17+1)	-0.256722	0.113131	-2.269238
	_18-DLOG(GRW_18+1)	-0.060114	0.089040	-0.675139
	_21-DLOG(GRW_21+1)	-0.000593	0.003161	-0.187576
	_20-DLOG(GRW_20+1)	-0.269051	0.149340	-1.801602

_2-DLOG(GRW_2+1)	0.043061	0.077184	0.557902	0.5771
_19-DLOG(GRW_19+1)	-0.101148	0.075988	-1.331107	0.1835
_22-DLOG(GRW_22+1)	-0.463173	0.073922	-6.265668	0.0000
_23-DLOG(GRW_23+1)	-0.538964	0.029433	-18.31159	0.0000
_24-DLOG(GRW_24+1)	-0.411349	0.124575	-3.302025	0.0010
_25-DLOG(GRW_25+1)	-0.078817	0.040913	-1.926455	0.0544
_26-DLOG(GRW_26+1)	-0.001584	0.015780	-0.100365	0.9201
_27-DLOG(GRW_27+1)	-0.127211	0.038725	-3.284964	0.0011
_28-DLOG(GRW_28+1)	-0.331886	0.117183	-2.832200	0.0047
_29-DLOG(GRW_29+1)	0.091685	0.126032	0.727469	0.4672
_3-DLOG(GRW_3+1)	0.006462	0.024612	0.262565	0.7930
_30-DLOG(GRW_30+1)	-0.522363	0.134566	-3.881832	0.0001
_31-DLOG(GRW_31+1)	-0.055233	0.080598	-0.685292	0.4934
_32-DLOG(GRW_32+1)	-0.003154	0.009540	-0.330661	0.7410
_33-DLOG(GRW_33+1)	-0.027312	0.025634	-1.065426	0.2870
_34-DLOG(GRW_34+1)	0.037692	0.095114	0.396284	0.6920
_35-DLOG(GRW_35+1)	0.141328	0.134587	1.050088	0.2940
_36-DLOG(GRW_36+1)	-0.018491	0.191557	-0.096533	0.9231
_37-DLOG(GRW_37+1)	0.018744	0.050096	0.374167	0.7084
_38-DLOG(GRW_38+1)	-0.000808	0.052641	-0.015358	0.9878
_4-DLOG(GRW_4+1)	-0.053077	0.033170	-1.600155	0.1100
_5-DLOG(GRW_5+1)	-0.006367	0.022865	-0.278479	0.7807
_6-DLOG(GRW_6+1)	-0.179588	0.042067	-4.269134	0.0000
_7-DLOG(GRW_7+1)	0.016667	0.028280	0.589351	0.5558
_8-DLOG(GRW_8+1)	0.225684	0.221646	1.018215	0.3089
_9-DLOG(GRW_9+1)	0.125217	0.083162	1.505695	0.1325

Fixed Effects

_1-C	-0.003418
_11-C	-0.001452
_10-C	-0.005804
_13-C	-0.002417
_12-C	-0.000782
_14-C	-0.004706
_15-C	-0.001741
_16-C	-0.002223
_17-C	-0.005330
_18-C	-0.003162
_21-C	-0.000600
_20-C	-0.005880
_2-C	-0.001485
_19-C	0.000180
_22-C	-0.003779
_23-C	-0.000513
_24-C	-0.009610
_25-C	-0.002544
_26-C	-0.001530
_27-C	-0.001250
_28-C	-0.008193
_29-C	-0.000219
_3-C	-0.000747
_30-C	-0.013497

_31-C	-0.003399
_32-C	-0.000254
_33-C	-0.001252
_34-C	0.005865
_35-C	-0.001347
_36-C	-0.000578
_37-C	-0.003799
_38-C	-0.005215
_4-C	0.001588
_5-C	-0.000612
_6-C	-0.005330
_7-C	-0.000390
_8-C	-0.009665
_9-C	-0.006661

Weighted Statistics

R-squared	0.403214	Mean dependent var	-0.006064
Adjusted R-squared	0.347126	S.D. dependent var	0.043921
S.E. of regression	0.035488	Sum squared resid	1.005026
F-statistic	14.57199	Durbin-Watson stat	2.178377
Prob(F-statistic)	0.000000		

Unweighted Statistics

R-squared	0.442304	Mean dependent var	-0.005157
Adjusted R-squared	0.389888	S.D. dependent var	0.045434
S.E. of regression	0.035488	Sum squared resid	1.005026
Durbin-Watson stat	2.191680		

Класификация на отраслите:

1. Селско стопанство; 2. Горско стопанство и риболов; 3. Добив, обогатяване и брикетирание на въглища, добив на нефт и газ; 4. Добив и обогатяване на метални, ураниеви и ториеви руди; 5. Добив на карьерни материали и минерални суровини; 6. Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия; 7. Производство на текстил и текстилни изделия и трикотаж; 8. Производство на облекло и други шивашки изделия; 9. Кожарска, кожухарска и обувна индустрия; 10. Дървообработване; 11. Производство на целулоза, хартия, хартиени, полиграфически и издателски изделия; 12. Производство на кокс, рафинирани нефтопродукти и ядрено гориво; 13. Производство на химикали, химически продукти, синтетични и изкуствени влакна; 14. Производство на каучукови и пластмасови изделия; 15. Производство на изделия от неметални минерални суровини; 16. Металургия; 17. Металолееене, металообработване, производство на машини и оборудване; 18. Производство на електротехнически машини и оборудване, производство на прецизна техника; 19. Производство на транспортни средства; 20. Други промишлени производства; 21. Производство и разпределение на електроенергия, газ и вода; 22. Строителство; 23. Търговия, ремонт на автомобили и битова техника; 24. Хотелиерство и ресторантьорство; 25. Транспорт и агенции за пътуване и туризъм; 26. Съобщения; 27. Финанси, кредит, застраховки; 28. Операции с недвижимо имущество, наемодателна дейност; 29. Научни изследвания; 30. Бизнесуслуги; 31. Публична администрация, задължително обществено осигуряване; 32. Образование; 33. Здравеопазване и социални дейности; 34. Ветеринарна дейност; 35. Други услуги и дейности на неправителствени организации; 36. Комунални услуги; 37. Културни дейности; 38. Спорт и отдих.

Таблица 3

**Разпределение на заетостта по сектори
в Европейския съюз и САЩ**

	1978	1998
ЕС		
Селско стопанство	11.8	5.1
Промисленост	38.8	30.4
Услуги	49.4	64.5
САЩ		
Селско стопанство	2.7	2.7
Промисленост	31.1	23.6
Услуги	65.2	73.7

Източник: ECB Monthly Bulletin, May 2000.

Литература

- Aghion, P.** (1993) Economic reform in Eastern Europe. Can theory help?, *European Economic Review*, 37, p. 525-532.
- Berthold, N., R. Fehn, E. Thode** (1999) Real Wage Rigidities, Accomodative Demand Policies, and the Functioning of EMU, *Wertwirtschaftliches Archiv*, Vol. 135, n.4, pp. 545-571.
- Bianchi, M., G. Zoega** (1996) Unemployment persistence: Does the size of the shock matter?, Bank of England, Working Paper Series, June, n. 50.
- BIS** (2000) 70-th Annual Report, 1 April 1999 – 31 March 2000, Basel.
- Blanchard, O.** (1997) *The Economics of Post-Communist Transition*, Oxford.
- Blanchard, O., L. Katz** (1992) Regional Evolutions, *Brooking Papers on Economic Activity*, n.1, pp. 1-75.
- Blanchard, O., L. Katz** (1999) Wage Dynamics: Reconciling Theory and Evidence, NBER Working Paper Series, February, WP 6924.
- Blanchard, O., L. Summers** (1987) Hysteresis in Unemployment. *European Economic Review*, February/March.
- Borjas, G.** (2000) Dollarization and the Mexican labor market, Paper prepared for the conference on “Optimal Monetary Institutions for Mexico”, Instituto Tecnológico Autynomo de Мíxico, December 3 – 4, 1999, Mexico City.
- Calmfors, L.** (1998) Unemployment, Labour-Market Reform and Monetary Union, Center for Economic Studies, University of Munich, WP 173.
- Calmfors, L.** (1998a) Monetary Union and Precautionary Labour-Market Redform, Center for Economic Studies, University of Munich, WP 174.
- Calmfors, L., J. Drifill** (1988) Bargaining structure, corporatism, and macroeconomic performance, *Economic Policy*, pp. 14 – 61.
- Calvo, G.** (1978) Urban Unemployment and Wage Determination in LDC’s: Trade Unions in the Harris-Todaro Model, *International Economic Review*, Vol. 19, Februry, n. 1, pp. 65 – 81.
- Chadha, B., F. Coricelli, K. Krajnybk** (1993) Economic Restructuring, Unemployment, and Growth in a Transition Economy, *IMF Staff Papers*, Vol. 40, December, n. 4, pp. 744 – 780.

- Coricelli, F., G. Milesi-Ferretti** (1993) On the credibility of "big bang" programs. A note on wage claims and soft budget constraints in economies in transition. *European Economic Review*, 37, p. 387 – 395.
- Cukierman, A., F. Lippi** (1999) Labour Markets and Monetary Union: a Strategic Analysis, CEPR, International Macroeconomics and Labour Economics, Discussion Paper Series, n. 2236.
- Cukierman, A., F. Lippi** (1999a) Central bank independence, centralization of Wage-bargaining, inflation and unemployment: Theory and some evidence, *European Economic Review*, n. 43, pp. 1395 – 1434.
- De La Rica, S., T. Lemieux** (1993) Does Public Health Insurance Reduce Labor Market Flexibility or Encourage the Underground Economy? Evidence from Spain and the United States, NBER Working Paper Series, July, n. 4402.
- Dohse, D., C. Krieger-Boden** (1998) Wahrungunion und Arbeitsmarkt. Auftakt zu unabdingbaren Reformen, Kieler Studien n. 290, (Tubingen: Mohr).
- ECB** (2000) Developments in and structural features of the euro area labour markets, *Monthly Bulletin*, May, pp. 57 – 74.
- ECOFIN** (2000) Exchange rate aspects of enlargement. Report of the Council (Ecofin) to the European Council, 7 November
- Feldstein, M.** (1992) Les dangers d'une monnaie unique europeenne, *Liberation*, n. 1.
- Ferenczi, B.** (1999) Labour Market Developments in Hungary from a Central Bank Perspective. *Stylised Facts*, NBH Working Paper, May.
- Frankel, J.** (1999) No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times, *Essays in International Finance* n. 215, Princeton, NJ: Princeton University.
- Frankel, J., A. Rose** (1996) Economic Structure and the Decision to Adopt a Common Currency.
- Freeman, R.** (1998) War of the models: which labour market institutions for 21st century?, *Labour Economics*, n. 5, pp. 1 – 24.
- Garibaldi, P., Z. Brixiova** (1997) Labor Market Institutions and Unemployment Dynamics in Transition Economies, IMF WP 137.
- Hargreaves, D.** (2000) Brussels eyes immigration targets – Common policy proposed to counter Europe's falling population, *Financial Times*, November 22.

- Harris, J. R., M. Todaro** (1970) Migration, Unemployment and Development: A Two Sector Analysis, *American Economic Review*, LX, March, pp. 126-142.
- Ho, C.** (1999) *To Kill a Currency Board: Soroi Not Necessary*, Princeton University.
- Humphrey, T.** (1986) *Essays on Inflation* (fifth edition), Federal Reserve Bank of Richmond.
- Humphrey, T.** (1986a) From Trade-offs to Policy Ineffectiveness: A History of the Phillips Curve, Federal Reserve Bank of Richmond.
- Krugman, P.** (1993) Lessons of Massachusetts for EMU, in *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Torres and F. F.Giavazzi editions, Cambridge.
- Lawler, P.** (2000) Centralized Wage Setting, Inflation Contracts, and the Optimal Choice of Central Banker, *The Economic Journal*, April, n. 110, pp.559-575.
- Layard, R.** (1991) Wage Bargaining, Incomes Policy, and Inflation, in *Managing Inflation in Socialist Economies in Transition*, The World Bank, pp. 213-247.
- Layard, R., S. Nickell, R. Jackman** (1991) *Unemployment: Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford.
- Lippi, F.** (1999) Strategic Monetary Policy with Non-atomistic Wage-Setters: a Case for Non-neutrality, CEPR, *International Macroeconomics, Discussion Paper Series*, n. 2218.
- Malinvaud, E.** (1980) *Réexamen de la théorie du chômage*, Calman-Lévy, Paris
- Malinvaud, E.** (1983) *Essais sur la théorie du chômage*, Calman-Lévy, Paris
- Malinvaud, E.** (1991) *Voies de la recherche macroéconomique*, Odile Jacob, Paris.
- Nenovsky, N., K. Hristov** (2000) Currency in Circulation after Currency Board Introduction in Bulgaria (Transactions Demand, Hoarding, Shadow Economy), *Bulgarian National Bank Discussion Papers*, n. 13.
- Nenovsky, N., K. Hristov, B. Petrov** (1999) Two Approaches to Fixed Exchange Rate Crises, *Bulgarian National Bank Discussion Papers*, n. 4.
- Nenovsky, N., K. Schram, M. Ziad** (1993/1994), *Vérification empirique de la courbe de Phillips (appliquée a sept pays)*, Document de travail de l'Université de Nancy.

- Nenovsky, N., V. Yotzov, K. Hristov** (2000) Inflation under a Currency Board (the case of Bulgaria), paper presented at the workshop on Price Stability, ECB, October.
- Niehans, J.** (1984) *International Monetary Economics*, Philip Allan
- North, D.** (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press.
- Obstfeld, M.** (1996) Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features, *European Economic Review* 40, pp. 1037 – 1047.
- OECD** (1998) *The OECD Jobs Strategy: Progress Report on Implementation of Country-specific Recommendations*, Economics Department Working Paper 196, Paris.
- Perrot, A.** (1998) *Les nouvelles théories du marché du travail*, Edition La Découverte, Paris.
- Rivera-Batiz L., A. Sy** (2000) *Currency Boards, Credibility and Macroeconomic Behavior*, IMF WP/97.
- Romer, D.** (1997) *Макроѳкономие approfondie*, Paris
- Shapiro, C., J. E. Stiglitz** (1984) Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device, *The American Economic Review*, Vol. 74, n. 3, pp. 433 – 444.
- Sinn, H.-W.** (1996) *International Implications of German Unification*, Center for Economic Studies, University of Munich, Working Paper Series, WP 117.
- Sinn, H.-W.** (1999) *EU Enlargement, Migration, and lessons from German Unification*, Center for Economic Studies, ifo Institute, Working Paper Series, WP 182.
- Sinn, H.-W.** (1999a) *The Crisis of Germany’s Pension Insurance System and How It Can Be Resolved*, Center for Economic Studies, ifo Institute, Working Paper Series, WP 191.
- Sinn, H.-W.** (2000) *Germany’s economic Unification. An Assessment After Ten Yeas*, NBER Working Paper Series, March, n. 7586.
- Soltwedel, R., D. Dohse, C. Krieger-Boden** (1999) *EMU Challenges European Labour Markets*, IMF, September, WP 131.
- Stock, J. M. Watson** (1999) *Forecasting Inflation*, NBER WP 7023
- Viñals, J., J. Jimeno** (1996) *Monetary Union and European Unemployment*, Banco de Espaca, WP 9624.

- Viñals, J., J. Jimeno** (1998) The impact of EMU on European unemployment, Oesterreichische Nationalbank, WP 34.
- Wyplosz, C.** (1993) After the honeymoon. On the economics and politics of economic transformation, *European Economic Review*, 37, p. 379-386
- Георгиева, М.** (2000) Колективните трудови договори връзват ръцете на работодателите. *Капитал – Кариери*, бр.4, 2-8 декември, с.1.
- Георгиева, М., Б. Колев** (2000) Допълнителните възнаграждения изщеждат предприятията. *Капитал – Кариери*, бр.6, 16-22 декември, с.1.
- ЗИДКТ** (ДВ, бр. 25, 16.03.2001 г.)
- Кодекс на труда** (1992) КНСБ, София.
- Национална служба по заетостта** (1999) Пазарът на труда 1998 – годишен обзор.
- Национална служба по заетостта** (2000) Пазарът на труда 1999 – годишен обзор.
- Неновски, Н.** (1991) Влиянието на парите върху пазара на труда, Проблеми на труда, бр. 5, с. 24-31.
- Проектозакон за изменение и допълнение на Кодекса на труда** (2000).
- Цанов, В.** (1999) Моделиране на трудовия пазар в България, Икономически изследвания, с. 123-172.

ДИСКУСИОННИ МАТЕРИАЛИ

- DP/1/1998 **Първата година на Паричния съвет в България**
Виктор Йоцов, Николай Неновски, Калин Христов, Ива Петрова,
Борис Петров
- DP/2/1998 **Финансова репресия и ратионирание на кредита в условията на паричен съвет в България**
Николай Неновски, Калин Христов
- DP/3/1999 **Стимули за инвестициите в България: оценка на нетния данъчен ефект върху държавния бюджет**
Добрислав Добрев, Бойко Ценов, Петър Добрев, Джон Ърст
- DP/4/1999 **Два подхода към кризите на фиксираните курсове**
Николай Неновски, Калин Христов, Борис Петров
- DP/5/1999 **Моделиране на паричния сектор в България, 1913 – 1945 г.**
Николай Неновски, Борис Петров
- DP/6/1999 **Паричен съвет и финансови кризи – опитът на България**
Румен Аврамов
- DP/7/1999 **The Bulgarian Financial Crisis of 1996 – 1997**
Zdravko Balyozov
- DP/8/1999 **Икономическата философия на Фридрих Хайек (100 години от рождението му)**
Николай Неновски
- DP/9/1999 **Паричният съвет в България: устройство, особености и управление на валутния резерв**
Добрислав Добрев
- DP/10/1999 **Паричните режими и реалната икономика (Емпиричен тест преди и след въвеждането на паричен съвет в България)**
Николай Неновски, Калин Христов
- DP/11/2000 **The Currency Board in Bulgaria: The First Two Years**
Jeffrey B. Miller
- DP/12/2000 **Fundamentals in Bulgarian Brady Bonds: Price Dynamics**
Nina Budina, Tzvetan Manchev
- DP/13/2000 **Изследване на парите в обращение след въвеждането на паричния съвет в България (транзакционно търсене, натрупване, скрита икономика)**
Николай Неновски, Калин Христов

DP/14/2000 **Макроикономическите модели на Международния валутен фонд и Световната банка (анализ на теоретичните подходи и оценка на ефективността от прилагането им в България)**

Виктор Йоцов

DP/15/2000 **Динамика на банковите резерви при паричен съвет**

Борис Петров

DP/16/2000 **Един възможен подход за изграждане на симулационен макроикономически модел на България**

Виктор Йоцов

DP/17/2001 **Надзор на консолидирана основа**

Маргарита Пранджева